

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Mihai ZODIAN

**PERSPECTIVE EPISTEMOLOGICE
ȘI PREDICȚII
ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE**

- studiu de cercetare științifică -

Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
București, 2015

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ZODIAN, MIHAI V.

**Perspective epistemologice și predicții în relațiile internaționale :
studiu de cercetare științifică / Mihai Zodian. - București : Editura
Universității Naționale de Apărare "Carol I", 2015**

Bibliogr.

ISBN 978-606-660-226-6

327:316

**© Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate
Universității Naționale de Apărare „Carol I”**

- *Lucrarea a fost discutată în ședința Consiliului Științific al CSSAS*
- *Responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorului*

ISBN 978-606-660-226-6

CUPRINS

Summary.....	4
Abstract.....	4
Introducere.....	5
Capitolul 1. Sensurile prevederii	7
1.1. Importanța socială a prognozelor	9
1.2. Relațiile internaționale și dezbaterile epistemologice.....	9
Capitolul 2. Predicția și filosofia științei	13
2.1. Pozitivismul logic și încrederea în rațiune.....	14
2.2. Karl Popper și argumentul falsificaționist.....	16
2.3. Paradigmele și comunitățile oamenilor de știință	18
2.4. Între scientism și relativism	19
2.5. Ruptura epistemologică.....	21
Capitolul 3. Scientism și predicție în științele sociale.....	25
3.1. Pozitivismul clasic și nașterea științelor sociale.....	27
3.2. Neopozitivismul și dilemele relațiilor internaționale contemporane.....	28
3.2.1 Pozitivismul contextualist și predicțiile limitate.....	29
3.2.2 Raționalismul epistemologic sau neopozitivismul moderat.....	30
3.3. Metodologii neopozitivistice ale relațiilor internaționale...	34
3.3.1. Predicții empiriste și șansele războiului.....	34
3.3.2. Distribuția puterii și politica mondială.....	36
3.3.3 Alegerea rațională și perspectivele pe termen lung	38
3.3.4. Construcția scenariilor și deciziile eficiente.....	40
Capitolul 4. Revolta împotriva pozitivismului.....	44
4.1. Tradiționalismul	46
4.2 Convenționalismul.....	48
4.3 Constructivismul.....	50
4.4 Radicalismul epistemologic.....	53
Concluzii.....	57
Bibliografie.....	59

Selective summary

***The meaning of forecasting *Prediction and epistemology *Positivism *Epistemology *Confirmation *Falsification *Research programs methodology *Paradigms *Conventions *Postmodernism *Scientism and forecasting in the social sciences *Distribution of Capabilities *Rational Choice *The revolt against pozitivism *Traditionalism *Scientific Realism *Constructivism**

Abstract

This study approaches the problem of prediction from an epistemological point of view, while aiming towards investigating the limits of our ability to anticipate structural changes, trends and events. The best way to reach this goal is by an investigation of positivism, the idea of reproducing the empirical methods from the natural sciences to the social ones. This type of knowledge also implies the possibility of prediction, albeit in a somehow attenuated form.

Positivism was in a center of a heated debate inside the International Relations discipline, where hermeneutical and postmodernist arguments were proposed, denying, among other things, our ability to make reasonable arguments about the future. Various replies included reappraisals of conventionalism and scientific realism, raising their own issues. The best response is a combination of postmodern tolerance with common sense empiricism, starting from a relational ontology.

INTRODUCERE

Prognozele au devenit o parte a spectacolului societăților contemporane. Anunțurile economiștilor referitoare la creșterea Produsului Intern Brut, evaluările strategiilor despre schimbările distribuției internaționale a capacităților sau studiile referitoare la încălzirea globală trezesc deseori reacții publice intense. Luate de-a gata sau respinse brusc, anticipările sunt deja o parte a vieții cotidiene pentru specialiști și decidenți, dar nu numai, mai ales când se află în joc valori importante ca securitatea, bunăstarea sau protecția mediului.

Studiul de față este dedicat investigării problematicei previziunilor în domeniile sociale, cu accent pe relațiile internaționale și studiile de securitate. Această orientare se explică prin specializarea și interesele profesionale ale autorului. Mesajul este că anticiparea generală a socialului este un scop care depășește posibilitățile cunoașterii, cel puțin așa cum o interpretăm acum, chiar și doar la nivelul recurențelor și că trebuie să ne limităm la cauzalități parțiale. În schimb, putem face apel la predicții parțiale, dacă le înțelegem caracteristicile, provenite din caracterul parțial liber și social al acțiunii umane și adoptăm un pluralism epistemologic și metodologic, dublat de un empirism de bun simț.

Această ipoteză, admisă de o bună parte a cercetătorilor din domeniu, nu este tot timpul evidentă și influențează reprezentările sociale, ceea ce face necesar uneori sublinierea unor argumente clasice, dar deseori trecute pe un plan secund. Concepută ca o activitate rațională, prognoza socială este îndatorată promisiunilor naturalismului. În ultimele trei decenii a crescut scepticismul față de ambițiile și neutralitatea cunoașterii, îndeosebi în ceea ce privește relația dintre putere și cercetare, sub influența postmodernismului și teoriilor critice. Pe de altă parte, speculații de anvergură referitoare la viitorul umanității continuă să se bucure de credibilitate în rândurile publicului, sfârșitul istoriei, ciocnirea civilizațiilor sau singularitatea atrăgând atenția, în ciuda caracterului simplist și deseori ideologizat al teoriilor pe care se fundamentează¹.

Din aceste motive, o investigare a posibilităților și limitelor anticipărilor este utilă, atât specialiștilor în studiile sociale, cât și tuturor celor interesați de subiect. Studiul de față este întreprins dintr-o perspectivă epistemologică, cu scopul de a contribui la răspândirea unor atitudini rezonabile față de promisiunile diverșilor profeți. Spre deosebire de alte abordări ale epistemologiei, aici este adoptată o concepție wittgensteiniană asupra demersurilor filosofice². Scopul lor este de a clarifica sensuri, nu de a oferi răspunsuri sau de a direcționa cercetările și practica relațiilor internaționale. Acest agnosticism iese întărit din faptul că nu există un consens asupra interpretării științei moderne, așa cum au subliniat Curd și Cover, dar ne oferă încrederea într-o raționalitate minimală³.

Anticipând, viziunea asupra cunoașterii din acest studiu se apropie de cea susținută de Paul Feyerabend, toleranță epistemologică și metodologică și preocuparea pentru empirie⁴. Acesta prezintă o serie de avantaje: evită o dezbatere eternă despre lucrurile care există cu adevărat, implicată de realismul științific, riscul de a transforma investigațiile în confirmări ale credințelor unei comunități sau pedantismul unui singur criteriu. Ca o mare parte a investigațiilor din științele sociale, predicțiile vor fi nesigure și supuse greșelii, dar sunt importante din rațiuni culturale și de progres.

Interacțiunile umane prezintă regularități, dar tocmai atunci când avem nevoie de ea, predicția devine imprecisă. Conceptul propus de Helmer și Resher al legilor parțiale sau cercetările școlii Annales sunt aici utile. Avem de-a face cu efecte neintenționate, reflexivitate, amestecul dintre fapte și valori, complexitatea domeniului și cu dificultatea de a realiza măsurători convenabile. Din moment ce deseori nu putem face apel la legi sau la anticipări statistice convenabile, multe lucruri depind de flexibilitate, imaginație și de capacitatea de adaptare a actorilor sociale.

¹ Vezi, de exemplu, ***, *Global Trends 2030, Alternative Worlds*, National Intelligence Council, 2012; Pavel Apostol, *Viitorul*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977; Jacques Attali, *Scurtă istorie a viitorului*, Polirom, Iași, 2007; Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Paideia, București, 1994; Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și rețacerea ordinii mondiale*, Antet, București, 1998; Robert D. Kaplan, *Anarhia care va veni*, Antet, București, 2002; Ray Kurzweil, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking, 2005; John Naisbitt, *Megatendințe. Zece noi direcții care schimbă lumea*, Editura Politică, București, 1989; Alvin Toffler, *Șocol viitorului*, Editura Politică, București, 1973.

² Ludwig Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, Humanitas, 2004, pp.147-148; Mircea Flonta, „Studiu introductiv. Filosofia târzie a lui Ludwig Wittgenstein. Dificultăți și provocări”, în Wittgenstein, *op. cit.*, pp. 30-31. Pentru o concepție similară, dar orientată mai curând spre epistemologie, vezi Patrick Thaddeus Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010, p. 25.

³ Martin Curd, J. A. Cover, *Philosophy of Science. The Central Issues*, W. W. Norton and Company, 1998.

⁴ Paul Feyerabend, *Against method*, Verso, 2010.

Capitolul 1

SENSURILE PREVEDERII

Acest capitol este dedicat clarificării conceptuale a termenilor folosiți în cursul studiului, pentru a asigura o anumită claritate discursului. Pentru simplificarea argumentării, prognoza, predicția sau anticiparea au fost tratate drept sinonime. În continuare, vor fi stabilite sensurile avute în vedere, importanța subiectului și sensul demersului propus cititorilor.

Prin prognoză se înțelege în literatura de specialitate „estimarea sau calcularea evenimentelor viitoare, derivată dintr-un model, simplu sau complex, euristic sau analitic”⁵. Dunn definește termenul mai larg, incluzând printre sursele sale, extrapolarea (generalizarea), modelarea și consensul experților.⁶ Pentru Diebold, important este aspectul pragmatic al predicțiilor, legate de politici și comportamente, dincolo de jocul pur mental al încercării de a anticipa⁷. La rândul său, într-o lucrare dedicată domeniului relațiilor internaționale, Chernoff identifică o serie de caracteristici, printre care se numără justificarea rațională, dovezile imperfecte, caracterul determinist sau probabilist și condiționalitatea⁸.

Majoritatea autorilor subliniază aici diferența dintre prevederea rațională și ghicitori, astrologi sau literatura SF, care a anticipat, de exemplu, termenul și unele trăsături ale cyberspațiului⁹. Ceea ce contează nu este succesul, deoarece o prognoză se poate potrivi accidental, ci forma logică, procedurile publice și capacitatea de a duplica cercetările, atribute ale științei moderne¹⁰. Există diferențe, Dunn, mai practic, scoate în evidență intuiția și experiența directă, Land și Schneider promovează abordări mai apropiate de matematică și fizică, dar cu toții sunt adepții unei versiuni de cercetare, care îmbină raționalismul și empirismul.

Obiectele prognozelor sunt, potrivit lui Dunn, consecințele unor politici, schimbări ale acestora și reacția actorilor sociali¹¹. De exemplu,

una dintre cele mai cunoscute produse ale acestei literaturi, raportul *Limitele creșterii*, din 1972, a estimat, pe baza modelării computerizate, că, dacă tendințele epocii continuau, umanitatea urma să depășească potențialul de susținere al planetei, riscând o criză majoră¹². Autorii au identificat o serie de scenarii alternative, funcție de felul în care decidenții și publicul aveau să reacționeze.

Cu toate acestea, aceste promisiuni nu sunt ușor de argumentat. Diferența dintre credințe și cercetarea rațională este dificil de demonstrat printr-un set de criterii clare și acceptate, iar în filosofia științei (epistemologie) lipsește o interpretare dominantă a cunoașterii moderne. Prognozele sunt mult mai ambigue decât par. De exemplu, sensul timpului nu este același, funcție de perspectiva specialiștilor și de interesul lor de investigare. Braudel, Portes, Collins și Grigoraș distingeau între ”durata lungă” a structurilor; tendințe, cu un orizont mediu și evenimente, fenomene actuale¹³. Unele predicții pot fi mai precise sau mai neclare, funcție de opțiunile respective¹⁴.

Metodologia de prognoză se fundamentează pe practicile uzuale ale științelor sociale. Astfel, există tehnici de extrapolare, prin care tendințele sunt proiectate în viitor, folosind, de exemplu, instrumente statistice, explicații deductive folosind modelarea sau apelul la autoritatea experților¹⁵. În acest context, o dezbatere epistemologică poate fi utilă pentru a evalua credibilitatea acestor demersuri.

După cum putem observa, demersurile de prognoză se orientează spre științele naturale ca modele de cunoaștere. Chiar dacă nu în toate este posibilă predicția (biologia) sau exactitatea (meteorologie) sau experimentarea pe scară largă (geologia), există exemple prestigioase, precum fizica și chimia unde explicația este identificată cu abilitatea de anticipare. Justificarea prognozelor sociale stă sau cade odată cu credibilitatea acestei analogii și a epistemologiei care o promovează, pozitivismul.

¹² Donella H. Meadows, Jorgen Randers, Dennis L. Meadows, *Limits to growth: the 30-year update*, Chelsea Green Publishing, 2004.

¹³ Fernand Braudel, „Istoria și celelalte științe umane”, în Fernand Braudel, *Scieri despre istorie*, Editura Comunicare@ro, 2008, pp. 42-47; Randall Collins, „Predictions in macrosociology: The case of soviet collapse”, *American Journal of Sociology*, mai 1995; Alejandro Portes, „On grand surprises and modest certainties: Comment on Kuran, Collins and Tilly”, *American Journal of Sociology*, mai 1995; Răzvan Grigoraș, „Anticipatory Methods and Techniques Applied in Security Studies”, Proceedings. International Scientific Conference Strategies XXI, 25-26 noiembrie 2014, pp. 341-342.

¹⁴ Olaf Helmer, Nicholas Rescher, *On the Epistemology of Inexact Sciences*, The Rand Corporation, 1958.

¹⁵ W. Dunn, *op. cit.*, pp. 145-190.

⁵ Kenneth C. Land, Stephen H. Schneider, „Forecasting in the social and natural sciences: an overview and analysis of isomorphisms”, în Kenneth C. Land, Stephen H. Schneider, *Forecasting in the social and natural sciences*, D. Reidel Publishing Company, 1987 p. 8.

⁶ William N. Dunn, *Analiza politicilor publice. O introducere*, Polirom, Iași, 2010, p. 139.

⁷ Francis X. Diebold, *Elements of Forecasting*, Thompson, Southwestern, 2007, p. 1.

⁸ Fred Chernoff, *The Power of International Theory. Reforging the link to foreign policy-making through scientific enquiry*, Routledge, 2005, p. 8.

⁹ William Gibson, *Chrome*, Editura Rao, 1998.

¹⁰ Gary King, Robert O. Keohane, Sydney Verba, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000, pp. 21-23.

¹¹ W. Dunn, *op. cit.*, pp. 145-146.

1.1 Importanța socială a prognozelor

Modernitatea este afectată, potrivit unei interpretări weberiene de renume, de un proces multidimensional de raționalizare a activităților¹⁶. Acesta are mai multe surse și logici paralele, care se intersectează deseori, contribuind la o serie de trăsături distinctive ale societăților din ultimele două sute de ani. Din ce în ce mai mult publicul se așteaptă ca deciziile să fie fundamentate în mod științific, pe baza unor estimări adecvate și să servească interesele publice.

De exemplu, o mare parte a alocărilor bugetare, inclusiv pentru apărare depinde de evaluările guvernamentale referitoare la ritmul de creștere înregistrat de Produsul Intern Brut, rata șomajului, a inflației sau ponderea datoriei publice. În mod normal, pentru asemenea argumente, sunt necesare prognoze și scenarii realizate pe baza unor modelări. Deseori, observăm că estimările sunt eronate și trebuie corectate ulterior.

Prognozele reprezintă un element fundamental și al planificării apărării¹⁷. Războiul, potrivit unei interpretări interesante a lui Blainey, este decis tot prin prognoze¹⁸. Cum din majoritatea conflictelor, o parte iese înfrântă, se poate afirma că, dacă ar fi fost mai atentă la realizarea de estimări credibile, situația ar fi fost poate diferită.

Trăim într-o societate interesată de viitor, dar predicțiile dau nenumărate rateuri. Aici nu vorbim despre erori anticipate în cazul unor prognoze, ci despre posibilitatea ca întregul demers să aibă o utilitate îndoielnică. Un exemplu este mulți dintre cercetătorii care au contribuit la dezvoltarea prognozelor au lucrat în centre de cercetare influente, ca RAND.

Astfel, sensul prognozelor este strâns legat de cercetarea științifică, înțeleasă în sens generic ca demers rațional ce-și propune cunoașterea unor fapte, dar și de comanda socială. Cu toate acestea, deși prognozele reprezintă un demers controversat, arareori sunt abordate din perspectiva reconstrucției logice a sensului investigației. Din acest motiv am făcut apel la dezbaterile filosofice și din științele sociale referitoare la definirea și conceptualizarea cunoașterii.

1.2 Relațiile internaționale și dezbaterile epistemologice

Epistemologia este o ramură a filosofiei care a trecut prin câteva schimbări majore în ultimul secol și a ajuns să depășească uneori granițele

interdisciplinare. De exemplu, disciplina relațiilor internaționale a fost dominată de intense controverse de acest tip, în ultimele decenii¹⁹. Nu este surprinzător că, într-o perioadă caracterizată printr-o diversitate de schimbări, sunt puse în discuție chiar și fundamentele cunoașterii.

Științele sociale au în spate o îndelungată tradiție, cu origini în filosofia antică și în concepții similare ale unor civilizații tradiționale. Modernitatea occidentală a modificat o mare parte a premiselor acestora, îndeosebi imaginea ciclică sau statică asupra lumii, inclusiv a mediului uman. A apărut atunci, ca parte a raționalismului, ideea de identificare a principilor și legile care guvernează relațiile dintre oameni, idee care va da naștere, în timp, curentului pozitivist.

Și cu toate acestea, științele sociale nu seamănă cu cele fizice, în ciuda numeroaselor împrumuturi metodologice și a tendințelor de axiomatizare a teoriilor. Valorile sunt definiții pentru multe dintre aceste demersuri, iar distincția dintre subiect și obiect nu pare sigură. Dezbaterile conceptuale au mai curând un caracter ciclic, decât cumulativ, iar legătura cu filosofia este mult mai puternică decât în cazul fizicii, de exemplu.

Sfârșitul anilor '80 și îndeosebi consecințele sfârșitului Războiului Rece au adus un nou val de critici la adresa interpretărilor naturaliste, în special împotriva neorealismului waltzian. S-a declanșat o nouă dezbatere: pe de o parte susținătorii modelului științelor reale, pe de altă parte, un număr din ce în ce mai mare de autori care au respins această opțiune, subliniind diferențele ireductibile între lumea exterioară și cea a interacțiunilor umane. Rezultatele nu au fost atât de impresionante, comparate cu ambițiile.

Întrebarea de bază este cât de mult contează diferențierea dintre obiectele acestor demersuri intelectuale? Hollis și Smith au propus probabil cea mai elaborată conceptualizare a diferențelor dintre cele două tipuri de cercetări²⁰. În științele sociale, avem de-a face cu o alternativă epistemologică fundamentală: explicarea, fundamentată pe științele reale, externă și obiectivă; înțelegerea, dedicată recuperării sensului acțiunilor

¹⁹ Martin Hollis, Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Claredon Press, 1991.

²⁰ M. Hollis și S. Smith, *op. cit.* La rândul său, Robert Keohane a vorbit despre existența a două concepții în relațiile internaționale, raționalismul și reflectivismul²⁰. Prima se orientează din punct de vedere epistemologic spre modelul științelor naturale și este mai mult sau mai puțin echivalentul pozitivismului în sensul larg al termenului. A doua privește cunoașterea drept parțial un produs al contextului. Vezi Robert O. Keohane, „International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, decembrie 1988.

¹⁶ Max Weber, *Economy and Society*, University of California Press, 2013.

¹⁷ Hans Morgenthau, *Scientific man versus power politics*, University of Chicago Press, 1974.

¹⁸ Geoffrey Blainey, *The Causes of War*, Free Press, 1988.

sociale, din interior și subiectivă sau colectivă²¹. Tentativele de reconciliere ar fi destinate eșecului.

În ciuda argumentării logice și persuasive a autorilor, nu este clar dacă ipoteza unei dihotomii absolute este satisfăcătoare. Există și alte opțiuni epistemologice în științele sociale, cum ar fi tradiționalismul sau postmodernismul. Interpretarea ca metodă poate fi limitată de existența barierelor culturale și nu oferă un răspuns unor chestiuni precum consecințele și efectele neintenționate²².

Conceptualizărilor identificate cu pozitivismul, neorealismul și neoliberalismul, li s-a alăturat una de mijloc, constructivismul, care evidențiază ideile și construcția sensului ca specific al societății, dar nu respinge neapărat rațiunea ca principiu de cercetare. Alte concepții, ca teoria critică sau postmodernismul au influențat mai mult prin polemică disciplina, poate și din cauza premiselor lor normative²³. Astfel, s-a impus un pluralism al conceptualizărilor, alături de un simț vag al diferențelor dintre scientism și umanism.

Într-o concepție wittgensteiniană de influență kantiană, valoarea epistemologiei pentru problematica prognozelor poate proveni din faptul că ne ferește de exagerările provenite din pretențiile concepțiilor pe care se bazează și de dogmatism²⁴. Din păcate, investigațiile epistemologice din domeniul relațiilor internaționale sunt purtate uneori în termeni radicali, iar conceptele sunt vagi²⁵. Există un sens cum că trebuie stabilit dacă putem cunoaște o realitate, independentă sau nu, științele reale ca eventual model și diferite presupuneri despre raționalitate, dar concepte centrale precum cel de pozitivism, cunoaștere sau predicție sunt prezentate în mod diferit, iar eventualele relații dintre filozofie și științele sociale arareori sunt supuse investigațiilor critice. Pentru o mai mare claritate, trebuie distins între naturalism și pozitivism, primul termen incluzând toate concepțiile despre cunoașterea rațională inspirate din științele naturii, iar cel de-al doilea, doar pe cele bazate pe empirism²⁶. De asemenea, urmându-l de Jackson, putem face o deosebire între pozitivismul clasic și cel postbelic,

neopozitivismul²⁷. Diferențele dintre curentele epistemologice sunt rezumate în tabelul 2.

Tabelul 1 Epistemologii naturaliste

	Pozitivism ambițios	Pozitivism moderat	Convenționalism	Realism științific
Orientare	Empirism, conceptualism	Empirism, conceptualism	Comunitate	Entități și realitate
Criterii de demarcație	Da	Da	Parțial	Da
Generalitate	Parțial	Da	Da	Parțial
Precizie	Da	Nu	Da	Da
Corespondență	Parțială	Parțială	Parțială	Da
Criterii de demarcație	Da	Da	Parțial	Da
Științe reale/sociale	Parțial	Da	Parțial	Parțial

În general, pe lângă pluralismul teoretic, disciplina relațiilor internaționale a devenit mult mai interesată de aspectele epistemologice, de filosofie a cunoașterii, legate de domeniu. Fiecare autor important a trebuit să țină cont de asemenea subiecte, iar sensul științei a ajuns o temă importantă pentru o disciplină preocupată de obicei de pace, război sau dezvoltare. Pragmatic, este vorba chiar despre un exces al preocupării cu asemenea interese filosofice²⁸.

Este necesară trecerea în revistă a principalelor concepții despre științele naturale și cele sociale. După cum se va vedea, chiar și naturaliștii epistemologici acceptă existența unei diferențe dintre cele două demersuri, cu anumite consecințe asupra explicațiilor și predicțiilor. Următoarele trei secțiuni ale studiului sunt dedicate acestei problematice.

²¹ M. Hollis și S. Smith, *op. cit.*

²² Gary King, Robert O Keohane, Sydney Verba, *op. cit.*, pp. 47-51.

²³ Ole Waever, „Figures of International Thought: Introducing persons instead of paradigms”, în Iver B. Neumann, Ole Waever, *The Future of International Relations, Masters in the Making*, Routledge, 1997, pp. 2-30.

²⁴ Ludwig Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, Humanitas, 2004, pp.147-148; Immanuel Kant.

Critica rațiunii pure, Univers Enciclopedic, 2009; Ilie Pârvu, *Introducere în epistemologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 16

²⁵ Vezi, de exemplu, felul în care utilizează Alexander Wendt termenul de pozitivism, în Alexander Wendt, *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011.

²⁶ Simon Blackburn, *Dicționarul Oxford de filosofie*, Univers Enciclopedic, 1999, pp. 265-266.

²⁷ P. Jackson, *op. cit.*, p. Xiii.

²⁸ Andrew Bennett, „The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, septembrie 2013.

Capitolul 2

PREDICȚIA ȘI FILOSOFIA ȘTIINȚEI

Aspirația de înțelegere a cunoașterii a fost una dintre cele mai vechi caracteristici ale filosofiei. Modernitatea a definit un ideal al descoperirii adevărului prin folosirea rațiunii și constituirea graduală a unui corp de propoziții și teorii certe sau sigure despre natură și umanitate. Secolul XX, prin teoria relativității și mecanica cuantică, alături de transformări sociale și culturale de anvergură, a ridicat multe semne de întrebare în ceea ce privește valoarea acestui model.

În primele decenii ale secolului trecut, curentul filosofic al pozitivismului logic a încercat, pornind de la ideea adevărului ca reprezentare a lumii, să definească un proiect de reformă a felului în care concepem cunoașterea. Nu există decât obiectele pe care le observăm, iar teoriile trebuie confirmate prin observație și experiment. Propunerile au fost însă contestate, iar acum nu mai există un consens filosofic asupra sensului științei, în contrast cu percepția publică²⁹.

Încercarea de anticipare a viitorului a fost legată de aspectele filosofice și politice ale cunoașterii. În timp ce predicția reprezintă un element important al teoriilor științifice, de la Francis Bacon încoace, pentru moderni, cunoașterea a fost justificată nu numai prin curiozitate sau contemplare, ci și prin dorința de a controla natura și mediul în general, pentru a promova diverse obiective. În acest context, s-au dezvoltat științele sociale, promovând cercetarea și ca un mijloc de schimbare a contextului uman³⁰.

Această asociere a dus la mai multe luni de miere între cunoaștere și putere, întrerupte de contestări intense. Fie știința risca să devină ideologie, pură justificare a unei ordini, fie poate să eficientizeze o anumită structură socială și acțiunea diverselor grupuri. Criticile se refereau la legitimitatea unor asemenea demersuri și mai ales la respectarea criteriilor deontologice, epistemologice și metodologice ca o garanție împotriva abuzurilor³¹.

Adepii naturalismului au căutat un teren sigur pentru afirmațiile lor. Astfel, concepțiile despre știință se pot împărți în trei categorii: cele care identifică o serie de criterii clare, cele care respings sensul demersului și versiuni intermediare. În prima categorie se pot include majoritatea concepțiilor realiste în sens filosofic și pozitivist, în ultima, postmodernismul și o parte a teoriilor critice. Convenționalismul și unele epistemologii radicale ocupă locul din mijloc.

Căutarea criteriilor a fost stimulată nu numai de marile schimbări din fizica secolului trecut, ci și de fenomene politice. Regimurile totalitare și controversele acelei epoci au demonstrat pentru mulți filosofi, dintre care Karl Popper este cel mai reprezentativ, importanța delimitării dintre cunoaștere și ideologie. Respingerea acestor norme a fost corelată de-o reacție contra creșterii ponderii științelor reale și a tehnologiei în viața de zi cu zi, creștere considerată potențial autoritară: nici măcar democrațiile consolidate nu sunt neapărat imune în fața politizării.

Criticile au scos în evidență dificultatea verificării teoriilor, impactul contextului social asupra cercetării științifice sau dificultățile promovării unui model metodologic favorit³². Aceste incertitudini se adaugă problemei de bun simț a oricărei predicții: viitorul încă nu s-a manifestat. Deci, prognozele sociale nu sunt nici obiective, nici certe.

Aceste două obiecții reprezintă elementele care definesc tematica limitelor predicțiilor, cu accent pe științele reale. Nu suntem siguri de ce se va întâmpla mâine, dar acțiunea ne împinge să ne imaginăm viitoruri posibile și dezirabile și să ne schimbăm comportamentul în consecință. Acest capitol va detalia principalele curente epistemologice, pentru a înțelege unul dintre aspectele tematicii acestui studiu.

2.1 Pozitivismul logic și încrederea în rațiune

După prăbușirea ordinii evoluționiste a secolului XIX, odată cu Primul Război Mondial și schimbarea reprezentărilor legate de sensul științei, a urmat o perioadă de intense interogații pentru regăsirea unei logici a modernității. Una dintre reacții a fost de a salva esența proiectului iluminist din epistemologie, împingându-l mai departe. Pozitivității sau empiriștii logici argumentau că sursa problemelor cunoașterii o reprezintă influența unor idei metafizice, adică a afirmațiilor imposibil de

²⁹ Martin Curd, J. A. Cover, „Science and Pseudoscience. Commentary”, în Martin Curd, J. A. Cover, *op. cit.*, pp. 62-82.

³⁰ M. Hollis și S. Smith, *op. cit.*

³¹ Robert W. Cox, „Social forces, states and world orders: beyond international relations theory”, în Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press,

1996; John Baylis, James J. Wirtz, Introduction, în John Baylis, James Wirtz, Colin S. Gray, Eliot Cohen (coord.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, 2007, pp. 10-11.

³² I. Pârnu, *op. cit.*, p. 16; W. Dunn, *op. cit.*, p. 30; Hedley Bull, „International Theory: The Case for a Classical Approach”, *World Politics*, aprilie 1966.

demonstrat³³. Printre aceștia se numără Rudolf Carnap, Karl Hempel sau Ludwig Wittgenstein, cu prima sa concepție filosofică³⁴.

De exemplu, în *Tractatus Logico-Philosophicus*, Wittgenstein pornea de la concepția sensului ca imagine a realității, pentru a concluziona că nu se poate răspunde la probleme gen ce înseamnă Binele, Adevărul și Frumosul sau sensul istorie³⁵. Pentru pozitiviști, limbajul trebuia supus criticii filosofice pentru a evita erorile induse de folosirea eronată a conceptelor. Știința în versiunea empiristă apărea ca idealul gândirii în general.

Adepii curentului au reluat distincția mai veche kantiană dintre propoziții analitice și sintetice. Primele sunt expresii valabile prin felul în care este conceput sensul termenilor, cum ar fi "Obezii sunt oameni grași" și, așa cum sublinia Hollis, pentru pozitiviștii logici, sunt convenții și tautologii, care nu aduc nimic nou factual, ci doar ameliorează conceptele, formele de clasificare și produce ipoteze³⁶. De cealaltă parte, afirmațiile sintetice se referă la o lume exterioară și, aici, nu pot fi apriorice³⁷.

Astfel, cunoașterea vine din experiență, iar explicațiile trebuie confirmate sau infirmate de aceasta, neobservabile sunt cauza erorilor și o atenție deosebită trebuie acordată metodologiei. Unul dintre cele mai populare modele ale raționamentelor pozitivismului logic a fost propus de Karl Hempel. A explica un fenomen înseamnă a găsi legea care acoperă cazul respectiv și pentru aceasta, trebuie să folosim o structură ipotetică logică compusă dintr-o afirmație generală și una empirică (modelele deductivo-nomologic și probabilistico-statistic); trebuie să fim interesați de legi și nu neapărat de cauze și să evităm afirmațiile vagi și entitățile inobservabile³⁸.

Legile, concepute drept generalizări despre fenomene empirice și corelațiile dintre obiecte constituie corpul cunoașterii și se pot regăsi atât în natură, cât și în social. Regulile de funcționare a pieții sunt exemplele cele

mai des invocate, dar mai pot fi găsite nenumărate alte propuneri: balanța puterii, pacifismul democratic, concentrarea capitalului. Așa cum sublinia Hollis, ele pot avea uneori un statut problematic pentru empiriștii rigizi³⁹.

În ciuda primei impresii, nu este o concepție cu ambiții neapărat totalizatoare. Cunoaștere ca set de legi nu ne permite să prevedem viitorul asemenea unor ghicitori, ci ne putem folosi de deducții și generalizării, care, fără a lua în calcul circumstanțele, nu sunt utile. Aici limitele provin din preocuparea pentru clase de fapte, intersecția mai multor corelații, insuficiența informației sau a unei eventuale caracteristici a domeniului, ca indeterminarea în mecanica cuantică.

2.2 Karl Popper și argumentul falsificaționist

Empirismul logic propunea confirmarea sau verificarea drept criteriu de demarcare a teoriilor științifice de alte tipuri de concepții. Adevărul se regăsește în fapte, iar principiile apriori pot fi doar afirmații tautologice, nu și căi valide de cunoaștere. Această interpretare care relua principiile filosofiilor modernității clasice și a influențat profund cercetările sociale, nu a fost lipsită de probleme și și-a pierdut o mare parte a influenței academice, dar nu și în spațiul public.

Unul dintre cei mai importanți critici ai curentului a fost filosoful Karl R. Popper, fondatorul uneia dintre cele mai faimoase epistemologii, destinată atât științelor naturale, cât și celor sociale. El și-a început traseul intelectual în perioada interbelică, bucurându-se de o influență semnificativă și în perioada de după cel de-Al Doilea Război Mondial. Pe lângă interpretarea cunoașterii, Popper a elaborat și o concepție liberală despre progresul social, legată de prima, care se bucură de recunoaștere publică, dar destul de rigidă⁴⁰.

Epistemologia empiristă, pentru care teoriile urmează faptele, a fost pusă sub semnul întrebării, deoarece cercetătorii nu respectau în mod obligatoriu cerințele sale, iar modelele deveneau din ce în ce mai îndepărtate de percepțiile și reprezentările directe. Popper a remarcat tendința multor oameni de știință de a încerca salvarea teoriilor favorite prin ipoteze *ad hoc*, care încercau să adapteze faptele interpretării și nu invers⁴¹. Acest lucru era valabil pentru domenii consacrate ca fizica, nu doar pentru disciplinele umaniste, unde imprecizia și ideologizarea erau mai ușor de anticipat.

³³ Pozițiile clasice ale epistemologiei erau raționalismul, empirismul și conceptualismul, diferind în ceea ce privește reprezentarea sensului cunoașterii. Primii se bazează pe rațiune, următorii pe experiență și ultimii încercau să ofere o mediere. Reperele sunt aici Rene Descartes, *Discurs asupra metodei*, Gramar, 2012; Francis Bacon, *Noul organon*, Antet, București, 2011; Immanuel Kant, *op. cit.*

³⁴ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophus*, Humanitas, București, 2001; M. Curd și J. Cover, *op. cit.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ Martin Hollis, *Introducere în filosofia științelor sociale*, Trei, București, 2001, pp. 56-57, 60, 83-85, 95.

³⁷ *Ibidem*, pp. 53-55.

³⁸ În Carl G. Hempel, „Two basic types of scientific explanation”, în M. Curd și J. Cover, *op. cit.*, pp. 685-686; 687-689.

³⁹ Martin Hollis, *op. cit.*, pp. 63-65

⁴⁰ Karl R. Popper, *Mizeria istoricismului*, All, București, 1996.

⁴¹ K. R. Popper, *Logica cercetării*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1981.

Pentru verificarea unei teorii, concepțiile empiriste nu erau suficiente, în opinia filosofului. El a reluat critica lui David Hume la adresa inducției, principiul după care putem cunoaște legi și descoperi adevăruri pornind de la parte spre întreg. Acesta poate arăta existența unor corelări, nu cauzalitatea, deoarece demonstrarea procedurii este circulară: pot spune că toate lebedele sunt albe, pornind de la anumite observații, doar dacă am acceptat deja acest tip de raționament, dar nu toate lebedele sunt albe⁴².

Dacă teoriile nu se bazează neapărat pe fapte, cum credeau empiriștii, ele nu pot fi nici măcar confirmate prin confruntarea cu observațiile. Orice explicație, potrivit lui Popper, poate fi salvată de infirmare, așa cum am menționat anterior. Și cu toate acestea, cercetătorii descoperă legi, iar filosoful continuă să creadă în progresul rațional. Care ar fi soluția?

Popper a propus două idei. Mai întâi, toate teoriile sunt ipoteze, sprijinite mai bine sau mai puțin bine de fapte, dar nesigure dintr-o perspectivă a adevărului ca reprezentare. Exemplul uzual ar fi cel al mecanicii clasice, care, deși sprijinită de multe teste, în cele din urmă s-a dovedit a fi limitată. Ele sunt utile, instrumente de cunoaștere, dar au întotdeauna un caracter provizoriu și incomplet⁴³.

În al doilea rând, filosoful a propus falsificarea drept criteriu de demarcare a științei, în locul confirmării. Trebuie să elaborăm explicații capabile a fi respinse, în anumite condiții experimentale și de observație. De exemplu, afirmația ”Apa fierbe la 100 de grade”, poate fi falsificată observând ce se întâmplă la temperatura respectivă, eliminând orice alte influențe. Dacă nu fierbe, propoziția cade, în timp ce unele explicații nu pot preciza asemenea condiții și nu ar fi științifice în opinia lui Popper⁴⁴.

Dacă predicția este garanția raționamentului științific, nu orice poate fi anticipat. Popper considera că îndeosebi tendința de a prevedea evoluțiile sociale în mod global și determinist este iluzorie și reprezintă o amenințare la adresa democrației⁴⁵. Aceste idei au fost grupate în categoria istoricismului de către filosof⁴⁶.

După cum am văzut, principiul falsificării înseamnă că noi nu putem cunoaște adevărul în mod științific, ci avem, cel mult explicații mai convingătoare, întotdeauna vulnerabile în fața testelor. Aceasta este o

⁴² K. R. Popper, *Logica cercetării*, pp. 73-75.

⁴³ K. R. Popper, *Conjecturi și infirmări*, Editura Trei, București, 2001.

⁴⁴ K. R. Popper, *Logica cercetării*, pp. 109-122.

⁴⁵ K. R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii săi*, Humanitas, București, vol. I-II, 2005.

⁴⁶ K. R. Popper, *Mizeria istoricismului*.

consecință a limitelor raționamentelor, care ne constrâng să recurgem la ipoteze ce nu pot fi confirmate. Deci, nu putem cunoaște legile societății și anticipa cu exactitate evoluțiile din indiferent de domeniu.

În consecință, teoriile științifice fiind provizorii și instrumentale, predicțiile, ca și concluziile cercetărilor, au un caracter incert și trebuie privite cu o oarecare rezervă. Popper recomandă gradualismul ca metodă de acțiune socială corespunzătoare filosofiei falsificaționiste⁴⁷. Filosofia lui Popper este importantă pentru că a recunoscut importanța iraționalului în știință și nu a renunțat la idealurile iluministe de cunoaștere și progres. Falsifierea a fost oferită ca un criteriu alternativ confirmării, în timp ce predicția poate fi valoroasă epistemologic, însă utilitatea sa este limitată de incertitudinile definitorii ale cunoașterii noastre.

2.3 Paradigmele și comunitățile oamenilor de știință

Filosofia popperiană părea să ofere un răspuns satisfăcător celor care, conștienți de existența unor limite ale cunoașterii moderne, continuau să creadă în idealurile progresului și raționalismului. Dar ea nu rezolva toate problemele. Falsifierea nu este ușor de determinat, iar inducția apăsătoare din nou, în ceea ce privește logica testării⁴⁸.

Cea mai importantă critică la adresa acestor concepte și interpretări a venit din partea lui Thomas Kuhn, în principal prin lucrarea *Structura revoluțiilor științifice*⁴⁹. Aici, autorul, om de știință devenit filosof, elaborează o explicație istorică și sociologică a descoperirilor modernității. Este o lucrare celebră măcar pentru faptul că toată lumea a ajuns apeleze la termenul de paradigmă aproape în orice context academic.

Kuhn practic respinge întregul sistem rațional de credințe referitoare la progres, obiectivitate, testare, observație și experiment. Cel puțin, așa a fost el perceput de către filosofi și publicul interesat, deși argumentele sale erau mai nuanțate și ambigue. Ideea sa fundamentală este că reprezentările, ideile împărtășite de comunitatea oamenilor de știință determină ce trebuie studiat și metodele folosite, nu studiul lipsit de prejudecăți al unei realități obiective⁵⁰. Autorul argumenta că trebuie distins între perioadele revoluționare, când au loc schimbări radicale ale

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Martin Curd, J. A. Cover, „Induction, prediction and evidence”, în M. Curd și J. Cover, *op. cit.*, p. 508.

⁴⁹ Thomas Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, Humanitas, 2008.

⁵⁰ Mircea Flonta, „Thomas Kuhn și reorientarea istorică a filosofiei științei”, în T. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, p. 8.

ideilor și perioadele normale ale cercetării științifice, când cunoașterea este acumulată într-un cadru conceptual relativ stabil⁵¹.

Termenul de paradigmă este esențial în acest moment al argumentului autorului. El nu se referă la pur și simplu la orice teorie, cum s-ar putea înțelege din uzul curent, ci la sisteme de anvergură de principii și credințe, care stau la baza investigațiilor oamenilor de știință, sisteme pe care aceștia din urmă deseori nu le conștientizează și nu le pot contesta, în mod obișnuit⁵². Exemplele interesante ale lui Kuhn constau în fizica aristotelică și mecanica clasică.

Perioadele revoluționare sunt cele în care se schimbă în profunzime concepțiile care ghidează cercetările științifice. În probabil cea mai controversată parte a interpretării sale, Kuhn cel puțin lasă impresia că opțiunea dintre paradigme nu reprezintă un proces rațional, ci unul social, politic sau cultural⁵³. Rezultatul ar fi diluarea concepției despre progresul științific caracteristic modernității și înlocuirea sa cu arbitrariul interacțiunilor dintre oameni.

Implicațiile interpretării lui Kuhn ar întoarce pe dos concepțiile curente despre cunoaștere ale modernității. Cercetătorii caută argumente în favoarea unui model dominant, nu să critice prejudecățile; teoriile definesc problemele și faptele, nu invers, progresul nu este neapărat un proces rațional și orice subiect poate fi științific⁵⁴. Nu este atunci surprinzător că autorul a inaugurat o perioadă de intense dezbateri teoretice, cum se părea că pune sub semnul întrebării însăși legitimitatea științei, într-o perioadă în care cerințele sociale adresate cercetării creșteau. Kuhn a răspuns acuzațiilor de relativism și de iraționalism enumerând o serie de criterii, a căror interpretare ar defini diferențele dintre paradigmele succesive⁵⁵. Mănușa aruncată de filosof a contribuit la declinul pozitivismului, nu doar în ceea ce privește disciplinele reale, dar acum și în cele umaniste.

2.4 Între scientism și relativism

Thomas Kuhn a lansat o provocare serioasă ideilor pozitvistice, folosind instrumente istorice și sociologice pentru a explica schimbarea concepțiilor științifice. Imre Lakatos a încercat să elaboreze o explicație moderată, care concilia pozitivismul, îndeosebi versiunea popperiană a sa,

⁵¹ T. Kuhn, *op. cit.*, pp. 67-68.

⁵² *Ibidem*, pp. 106-114.

⁵³ Ernan McMullin, „Rationality and paradigm change in science”, în M. Curd și J. Cover, *op. cit.*, p. 119.

⁵⁴ Ernan McMullin, *op. cit.* și reformularea lui Kuhn din „Objectivity, value judgement, theory choice”, M. Curd și J. Cover, *op. cit.*, pp. 102-118.

⁵⁵ T. Kuhn, „Objectivity, value judgement, theory choice”.

cu teoria paradigmatelor. Ideea sa era, nu tocmai surprinzător, de a găsi un alt criteriu de departajare a cercetării raționale de mitologie.

În locul conceptului de paradigmă, el propune termenul de programe de cercetare, care îmbină aspirațiile raționaliste cu recunoașterea existenței unor limite ale acestei facultăți. Ele sunt bine structurate: un nucleu de credințe imposibil de testat; o serie de ipoteze despre subiectele cercetate, care pot fi verificate și afirmații *ad-hoc*, care servesc respingerii criticilor⁵⁶. Astfel, știința în viziunea lui Lakatos reprezintă un demers de o complexitate sporită, prin comparație cu unele dintre reconstrucțiile logice anterioare.

Cum putem investiga credibilitatea unei teorii? Filosoful a oferit o explicație competitivă, anume, nu putem valida sau respinge o explicație de sine stătătoare, ne trebuie cu necesitate un termen de comparație. Este consecința structurii programelor de cercetare, care conțin întotdeauna un nucleu imun la confruntarea cu faptele și motivul pentru care Lakatos respingea falsificaționismul ca epistemologie⁵⁷.

În acest context, criteriul de demarcare propus de filosof este tocmai predicția: capacitatea sistemelor explicative rivale de a anticipa și cunoaște fapte noi. Dacă un program de cercetare ne permite acest lucru, preferabil dacă dezvoltă termeni, teorii și corelații care vor fi ulterior descoperite prin observație și experimentare, este progresiv, dacă nu, este regresiv⁵⁸. Lakatos speră să evite, astfel, capacitatea teoriilor de a fi adaptate oricărui scop împărțit și de Popper, după cum a reieșit anterior.

Deci, predicția devine, dintre-un sinonim al concluziilor sau un element constrâns al unei paradigme însăși esența explicației științifice. Aici are un sens eminent teoretic, de a ne permite să înțelegem de ce unele programe de cercetare sunt științifice și altele nu. Ca în cazul oricărui pozitivism însă, scopurile filosofice și de cunoaștere sunt însoțite de obiective pragmatice, legate de controlul și influențarea realității sociale.

Trebuie însă remarcat că faptele noi ale lui Lakatos nu diferă atât de mult de enigmele lui Kuhn, iar programele de cercetare menține aspectele non-raționale ale paradigmatelor. Altfel spus, predicțiile nu sunt obiective și derivatele unor teorii valide, ci a unor explicații care reușesc să obțină cel puțin un oarecare avantaj asupra concepțiilor rivale. Nu există

⁵⁶ Imre Lakatos, „Introduction” în Imre Lakatos, *The methodology of scientific research programmes*, Cambridge University Press, 1978, Vol. I, pp. 4-6.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ I. Lakatos, „Falsification and the methodology of scientific research programmes”, în I. Lakatos, *op. cit.*, pp. 31-47.

nicio garanție că, din punct de vedere pragmatic, nu vor reieși anticipări de valoare modestă.

Capacitatea de prognozare ar depinde, din perspectiva filosofiei lui Lakatos, de caracterul general al cunoașterii în domeniu, mai curând decât de abilitatea unei teorii anume de a explica niște fapte⁵⁹. Acest aspect a fost destul de criticat de către alți filosofi, deoarece orice interpretare putea deveni științifică, în absența unui rival serios. Nici noțiunea de fapte noi nu mai pare atât de sigură, cum teoriile joacă un rol definitoriu aici⁶⁰.

2.5 Ruptura epistemologică

Multe dintre tentativele de a legitima noi versiuni ale pozitivismului s-au lovit de un val de critici. Confirmarea, falsifierea, faptele noi nu au reușit să stea la baza unui nou consens epistemologic, chiar dacă subiectul era, de obicei, înțelegerea științelor sociale. Interpretarea lui Kuhn a deschis seria unor critici mai radicale, la adresa vechiului curent empirist, controversat, dar încă influent, nu doar în rândul filosofilor, dar mai ales în rândurile opiniei publice și mai ales al decidenților.

Paul Feyerabend a elaborat una dintre cele mai importante critici la adresa acestui curent, într-o lucrare celebră, *Against method*⁶¹. El susținea că preocuparea pentru descoperirea unei căi privilegiate pentru cunoaștere reprezintă o eroare filosofică și istorică, dar și o nedreptate. Astfel, ideile sale au fost încadrate în mai largă mișcare postmodernă, deși acestea mai nuanțate.

Filosoful se pronunța în favoarea unui pluralism metodologic, dublat de un empirist pragmatic. Științele moderne, considera Feyerabend, similar lui Kuhn, nu au apărut prin observație și experimentare și este dificil de identifica un procedeu dominant al cunoașterii⁶². În același timp, el vedea cercetarea mult mai diversificată decât autorul *Structurii revoluțiilor științifice*.

Postmodernismul este în general sceptic în ceea ce privește predicțiile. Dacă legile sunt proiecții ale valorilor și puterii noastre, întreaga activitate nu reprezintă decât speranța unui control orb asupra mediului, condamnat la pe termen lung la eșec. Singura recurență pare să fie tendința oamenilor de a-și imagina existența unei ordinii, într-un context haotic.

⁵⁹ Imre Lakatos, „Introduction”, p. 4.

⁶⁰ Martin Curd, J. A. Cover, „Induction, prediction and evidence, în M. Curd și J. Cover, *op. cit.*, pp. 512-523.

⁶¹ Paul Feyerabend, *op. cit.*

⁶² *Ibidem*,

În acest context, exista riscul ca întregul demers științific să fie dificil de înțeles și explicat, ceea ce ar fi dus la o situație ironică: putem cunoaște lumea, dar nu știm de ce. Corespondența presupusă de empiriști dintre fapte și teorii devenea dificil de explicat îndeosebi, mai ales de când vechi formule, precum inducția au fost criticate și a fost admis caracterul provizoriu și ipotetic al cunoașterii. Aparent surprinzător, tradiționalul realism filosofic și-a făcut apariția în noi formule⁶³.

Curentul spunea că realitatea este independentă de observații și că nu trebuie neapărat să ne referim numai la concepte și relații demonstrate în mod factual. Termeni precum structură, cultură sau stat intră în aceste categorii. Prin ceea ce a fost intitulat argumentul miracolului, s-a argumentat că trebuie să existe entitățile pe care le folosim în explicațiile științifice, altfel nu se poate înțelege de ce teoriile noastre funcționează⁶⁴.

Realismul filosofic este, spre deosebire de postmodernism, favorabil predicțiilor și păstrează încrederea în rațiune ca facultate de cunoaștere. El implică riscul opus, al determinismului excesiv, similar căutării legilor istorice din secolul XIX. Motivul constă tocmai în dificultatea de a separa inobservabile acceptabile epistemologic de iluzii.

Filosofia științei a cunoscut o dezvoltare impresionantă de la începutul secolului XX. Schimbarea teoriilor dominante, îndeosebi fizica relativistă și mecanica cuantică, alături de o serie de transformări politice, sociale și culturale au contribuit la această evoluție. Concepția clasică despre cunoaștere drept certitudine a devenit desuetă, dar știința făcea progrese, chiar dacă explicațiile se dovedeau a fi temporare și uneori contradictorii. Nu este de mirare că, în rândul filosofilor, lipsește un acord în ceea ce privește validitatea teoriilor, a principiilor epistemologice și metodologice și chiar despre ideea de progres⁶⁵. O concepție wittgensteiniană a demersului epistemologic subliniază mai curând aspectul deliberativ decât categoric al acestuia.

Acest capitol a fost dedicat interpretării științelor reale, care, indiferent de acceptarea sau respingerea pozitivismului, au jucat un rol major în stimularea și dezvoltarea studiilor sociale. Dacă omul își poate

⁶³ Roy Bhaskar, *A realist theory of science*, Routledge, 2008.

⁶⁴ Alan Musgrave, „Realism versus constructive empiricism”, în M. Curd și J. Cover, *op. cit.*, pp. 1099-1106.

⁶⁵ Patrick Thaddeus Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010, p. 11.

cunoaște și controla mediul natural, de ce să nu își transforme politica, stratificarea sau cultura. Raționalismul și empirismul au stat, în consecință, la baza onora dintre cele mai importante transformări ale modernității și rămân importante și în zilele noastre,

Dezacordul filosofilor asupra unei interpretări convenabile a științelor reale implică cel puțin două aspecte: concepția de sine a epistemologiei, ca demers normativ, explicativ sau deliberativ și căutarea de criterii clare pentru a demarca cercetările raționale de religie sau simpla intuiție. Acest lucru ar trebui să ridice semne de întrebare asupra apelului uneori excesiv făcut de specialiștii în relații internaționale la asemenea raționamente, deseori în căutarea unei autorități pentru a-și combate rivalii intelectuali, așa cum a argumentat Jackson⁶⁶.

Verificarea nu poate distinge între teorii și imaginație, falsificaționismul riscă să excludă o mare parte a științei, realismul științific nu poate justifica existența entităților și mecanismelor cauzale, convenționalismul nu face deosebire, de pildă, între fizică și teologie, concepția despre programele de cercetare întâmpină probleme similare pozitivismului logic. Predicția uneori este identică cu explicația, altele diferă în mod radical. Acest lucru nu ar trebui să fie surprinzător, dacă nu ar fi fost răspândită concepția infailibilității epistemologiei printre specialiștii în domeniul relațiilor internaționale.

În acest context, ideea de toleranță epistemologică promovată de Feyerabend și de adepții ai săi cum a fost Culiuanu este preferabilă alternativelor confirmaționiste, falsificaționiste sau convenționaliste⁶⁷. Nu trebuie exagerate nici dimensiunile diferențelor. Majoritatea filosofilor științei sunt de acord că trebuie luate în calcul raționalitatea și o anumită raportare la fapte, dar nu pot preciza criterii clare.

Diversitatea parțială a epistemologiilor permite acceptarea diversității realității și ne atrage atenția asupra riscurilor dogmatismului⁶⁸. Prima consecință este scepticismul față de explicații totalizatoare, adică față de posibilitatea elaborării unei teorii generale a naturii, de unde și nuanțarea atitudinii față de predicții, privite inițial ca sinonime pentru explicații. Astfel, observăm la majoritatea filosofilor două interpretări ale anticipărilor: una globală, considerată irațională și imposibil de realizat și alta condițională, dependentă de context și de caracterul provizoriu al cunoașterii. Deseori, o explicație nu implică neapărat și o prognoză, dar

atunci când se întâmplă, atunci această trebuie privită cu o anumită rezervă critică.

În al doilea rând, o mai mare încredere ar trebui acordată explicațiilor și anticipărilor parțiale. Schimbarea conceptuală fiind deschisă, predicțiile sunt condamnate la imperfecțiune, dar acest lucru induce mai curând modestie decât nepăsare și cinism, după cum argumenta Popper. Improbabilitatea realizării unei teorii generale și creșterea importanței specializării cunoașterii oferă alte argumente în favoarea unei mai mari atenții acordate contextelor.

În al treilea rând, trebuie acordată o mai mare atenție valorilor. Dezbaterele referitoare la paradigme, convenționalismul și chiar concepția despre programe de cercetare au subliniat existența unor componente iraționale ale cunoașterii. În ceea ce privește predicțiile, trebuie să fim atenți la riscul proiectării concepțiilor favorite în viitor.

De asemenea, parabola nordului gordian poate fi utilă aici. Așa cum susținea Bennett, dezbaterile epistemologice nu au condus la niciun rezultat palpabil în domeniul relațiilor internaționale⁶⁹. Este improbabil ca specialiștii respectivi să facă progrese care scapă filosofilor, mult mai bine pregătiți pentru a trata aceste aspecte.

În concluzie, deși cunoașterea are un aspect rațional și este legată de o realitate de investigat, totuși speranțele în realizarea unui corp de cunoștințe certe, pe baza cărora să putem prezice și schimba lumea s-a dovedit a fi prematură. Ramurile cunoașterii sunt diferite, rezultatelor lor, greu de anticipat și deseori, aplicațiile se pot dovedi a fi controversate din punct de vedere moral și politic. Armele nucleare sunt probabil exemplul cel mai ușor de amintit aici.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁶⁷ Ioan Petru Culiuanu, „Renașterea, reforma și iraționalul”, în *Jocurile minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*, Polirom, Iași, 2002, pp. 104-111.

⁶⁸ P. Jackson, p. 16, A. Wendt, p. 87.

⁶⁹ Andrew Bennett, „The mother of all isms”.

Capitolul 3

SCIENTISM ȘI PREDICȚIE ÎN STUDIILE SOCIALE

Din capitolul anterior, am observat existența unor rezerve față de concepțiile clasice despre cunoaștere ca instrument de control al mediului. Ele se refereau la dificultățile întâmpinate de filosofi îndeosebi în ceea ce privește reconstrucția logică a proceselor de cercetare din cadrul disciplinelor reale, ca fizica sau astronomia. În principal, era vorba despre înțelegerea relației dintre teorie și obiectul cunoașterii, explicarea schimbării ideilor și despre statutul general al acestor demersuri.

Ceea ce nu a fost pus sub semnul întrebării erau consecințele, aspectele practice ale dezvoltării cunoașterii științifice. Pe lângă tehnologie, aici intră și predicțiile propriu zise, a căror acuratețe depinde nu doar de epistemologie, ci de obiectul, metodele de cercetare și informațiile deținute. De exemplu, principiul indeterminării din mecanica cuantică nu împiedică elaborarea de legi statistice.

Probleme serioase au apărut atunci când s-a pus problema controlului mediului social, pornind de la exemplul științelor reale. Modelul acestora din urmă, îndeosebi al fizicii newtoniene a inspirat o idee recurentă în ultimele sute de ani: de reorganizare a întregii cunoașterii potrivit principiilor rațiunii, observației și experimentului⁷⁰. La început filosofia, apoi politica și noi discipline, precum economia sau sociologia au fost reformate sau create pentru a răspunde acestor imperative, trezind dezbateri repetitive despre justificarea imitării științelor sociale, după cum am observat în primul capitol.

Popularitatea de care se bucură pozitivismul și ambiguitățile sale fac necesară acordarea unei mai mari atenții afirmațiilor sale. Majoritatea politicilor publice se bazează pe viziuni de inspirație pozitivistă referitoare la eficiență, control social și capacitate de previziune. Cu toate acestea, deseori, ele sunt aspru criticate și se pot dovedi dezastruoase.

În linii mari, susținătorii curentului respectiv consideră că diferențele dintre studiile reale și sociale există, dar că acestea pot fi depășite, după cum am văzut în primul capitol. Ele constau îndeosebi în dezvoltarea mai lentă a cercetărilor umaniste și imprecizia acestora

determinată de impactul societății și dificultățile de testare. Afirmații clare și teste dure pot compensa până la un anumit nivel aceste dificultăți⁷¹.

Cele două sensuri ale anticipațiilor marchează diferența între optimismul secolului XIX și prudența celui următor. Marile dezbateri epistemologice din domeniul relațiilor internaționale, în mod ironic, se refereau la o concepție modestă și instrumentală a cunoașterii științifice, argumentată de autori precum Popper, Kuhn sau Lakatos, după cum s-a văzut anterior. În mod logic, prognozele aveau și ele multe rezerve, mai clar sau mai puțin clar exprimate.

Probabil că pozitivismul se va bucura și în viitorul previzibil de un statut privilegiat față de alte abordări și va reveni, sub noi deghizări, ca proiect de reformare a științelor sociale, în ciuda numeroaselor critici cu care se confruntă acum. În fond, acestea din urmă îi datorează existența și dezvoltarea impresionantă, în special din a doua parte a secolului trecut. El este influențat atât de cultura modernității orientate spre progres, cât și de impactul descoperirilor din domeniul cercetărilor naturale⁷².

Capitolul de față este dedicat trecerii în revistă a principalelor aspecte ale curentului pozitivist din domeniul științelor sociale. Trebuie subliniat că este vorba despre un set de idei înrudite, dar distincte de cele abordate în capitolul anterior. Adepții lui Hempel, Popper sau Lakatos pot fi cu toții incluși în cadrul abordării de față, ca urmare a încrederii în modelul științelor fizice pe care o împărtășesc, în ciuda faptului că filosofii au propus explicații diferite.

O primă secțiune este dedicată pozitivismului clasic, de secol XIX, care era inspirat de o perspectivă globală. Am ales ideile lui Auguste Comte și David Ricardo datorită influenței de care s-au bucurat, accesibilității stilului și caracterului lor reprezentativ pentru trăsăturile curentului discutat aici. Scopul demersului este de a oferi o introducere în problematica cunoașterii din științele sociale, spre deosebire de cele naturale.

Următorul subcapitol privește destinul neopozitivismului, deseori denumit raționalism în științele sociale, cu accent pe relațiile internaționale. Sunt evidențiate teorii și conceptualizări influente precum structuralismul, teoria acțiunii raționale sau aspecte metodologice influențate de acest curent. În ciuda recunoașterii unor deosebiri, majoritatea cercetărilor din domeniile

⁷¹ De exemplu, K. R. Popper cu *Mizeria istoricismului*; Auguste Comte, *Discurs asupra spiritului pozitiv*, Editura Științifică, 1999.

⁷² Pentru cazul politicii mondiale, vezi Stephano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, Institutul European, Iași, 2000.

⁷⁰ Vezi și Stephen Toulmin, *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*, The University of Chicago Press, 1992, pp. ix-xi.

respective sunt profund influențate de modelul științelor naturale, dar și de tradiția secolului XIX.

În cele din urmă, vor fi prezentate trei exemple de predicții folosind teorii și modele de inspirație pozitivistă. Este vorba despre generalizările elaborate în cadrul proiectului american *Correlates of War*, teoria ciclurilor sistemice a lui Charles Doran și simulărilor referitoare la strategiile de cooperare și conflict coordonate de Robert Axelrod. Acest demers intenționează să scoată în evidență punctele tari și vulnerabilitățile demersurilor naturaliste în științele sociale și îndeosebi în cazul relațiilor internaționale.

3.1 Pozitivismul clasic și nașterea științelor sociale

Sociologia și economia sunt copii revoluțiilor politice și transformărilor industriale ale secolului XIX. Ambele au împărțit, inițial, încrederea iluministă în puterea rațiunii de a cunoaște și schimba lumea, pe care au adaptat-o unei lumi caracterizate prin schimbări de anvergură, continuând o mai veche ambiție occidentală. Prima a rămas mai apropiată de aceste principii, dar orizontul său intelectual a fost mai restrâns⁷³.

În acest context și-a făcut apariția pozitivismul, curentul ce spera să dubleze succesul științelor naturii și să salveze umanitatea de sărăcie și ignoranță. Acest lucru a implicat două probleme, cea normativă și folosirea spiritului critic pentru cunoașterea realității sociale. Așa cum subliniau Morgenthau, Cox sau Kennedy, tensiunea dintre optimiști și pesimiști a fost recurentă în modernitate, fiind mai importantă decât nivelurile de analiză sau accentul pus pe explicație și înțelegere, poziția susținută de Hollis și Smih⁷⁴.

Aici este avută în vedere problema relației dintre valori sociale și cunoaștere, iar concepțiile lui Auguste Comte și David Ricardo sunt importante pentru opțiunile epistemologice și normative contemporane. Pozitivismul a fost deseori acuzat că ignoră aspectul normativ al înțelegerii realității sociale, dar aici avem de-a face cu o exagerare. El exclude normele din epistemologie și metodologie, dar consideră că știința este un instrument al progresului, al creșterii controlului umanității; diferență de orientare, nu una fundamentală.

Fondatorul sociologiei, Auguste Comte și adepții săi considerau că principiul pozitiv se referă la conceperea cercetării sociale în sens larg în

spiritul științelor reale⁷⁵. Idealul este nu doar naturalismul ca atare, ci o versiune empiristă dură a sa, pozitivismul pentru care sursa cunoașterii stă în observație, iar entitățile teoretice sunt cel puțin suspecte, dacă nu dăunătoare progresului cercetării. Fondatorul sociologiei considera că științele formau o ierarhie, potrivit gradului de precizie și istoria proprie, fiecare dintre ele bazându-se, luând ca punct de pornire descoperirile celeilalte, dar fiind autonomă față de aceasta; la un capăt, disciplinele reale, începând cu matematica; la celălalt, studiile sociale, disciplina fondată de Comte în timp ce diferența dintre studiile naturale și cele umane ține de generalitatea mai redusă și de complexitatea sporită, nu de vreo deosebire radicală a celor două domenii⁷⁶.

Puțin mai devreme, David Ricardo a pus bazele economiei ca studiu științific al fenomenelor producției, schimbului și finanțelor transferând practica modelării din fizică, cu premise individualiste, într-o lucrare cu un efect profund asupra cercetărilor și realității sociale, *Principiile de economie politică*⁷⁷. Concepția sa pleca de la explicația valorii/prețului de echilibru al unui bun prin munca depusă pentru a-l produce: în esență, costurile și formele fabricării reprezintă cel mai important subiect de investigat din punct de vedere economic⁷⁸. O altă idee celebră se referă la necesitatea de liberalizare a comerțului⁷⁹.

Pentru Comte și Ricardo, cunoașterea însemna, în linii mari, fapte și teorii testabile, iar scopurile sale constau în controlul și eventual schimbarea mediului natural sau uman, în linii mari științele naturale fiind sigure și exemplare. Din aceste motive, este necesară reproducerea modelului epistemologic al științelor naturale și deseori a metodelor folosite de către cercetătorii din științele reale. Sociologia și economia datorează mult lui celor doi autori, iar aceste discipline reprezintă fundamentul epistemologic al prognozelor curente.

3.2 Neopozitivismul și dilemele relațiilor internaționale contemporane

Influența epistemologiei pozitivistice s-a resimțit îndeosebi asupra metodologiei din domeniul relațiilor internaționale, dar și a științelor

⁷³ Comte, *op. Cit.*, p. 50; Friedman, *op. cit.*, pp. 1-6. Vezi M. Hollis, *Introducere*, pp. 17-22, pentru o interpretare a pozitivismului lui J. S. Mill.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 26, 106.

⁷⁷ Robert L. Heilbroner, *Filosofii lucrurilor pământești. Viețile, epocile și doctrinele marilor economiști*, Humanitas, București 2005, p. 115; David Ricardo, *Principiile de economie politică și de impunere*, Antet, București, 2000.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 187-196, 260-263.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 89-103.

⁷³ Milton Friedman, „The methodology of positive economics”, în Milton Friedman, *Essays in positive economics*, University of Chicago Press, 1966

⁷⁴ Hans Morgenthau, *Scientific man versus power politics*, pp. 9-12, 174-177.

sociale în general. A „doua dezbateri” din a doua jumătate a secolului trecut a opus tradiționalismul comportamentalismului și a marcat orientările cercetărilor pentru câteva decenii. În mare măsură, studiile au devenit mult mai riguroase și mai bine argumentate, inclusiv empiric.

Marea diferență constă în trecerea pe un plan secundar a valorilor, datorată criticilor metodologice de inspirație empiristă. Normativitatea nu a dispărut, ci a devenit o perspectivă subînțeleasă: promisiunea clasică a cunoașterii drept control social și sursă a progresului sau a ameliorării securității naționale. Aplicarea acestui program a devenit aproape sinonimă însă cu căutarea unor principii epistemologice și metodologice satisfăcătoare.

3.2.1. *Positivismul contextualist și predicțiile limitate*

Unul dintre cele mai puternice și des întâlnite argumente în favoarea posibilității predicției a fost propus de Olaf Helmer și Nicholas Rescher, într-un document publicat sub egida RAND Corporation, un indice al pragmatismului sau al îngemănării dintre putere și cunoaștere⁸⁰. Diferența aici depinde pe cine întrebi. Ideea fundamentală este respingerea naturalismului naiv, răspândit în rândurile opiniei publice, care idealiza, în ultimă instanță, mecanica newtoniană.

Pentru autori, știința este caracterizată prin preocuparea pentru explicare și predicție, raționalitate și caracter public, o poziție aproape popperiană despre cercetare⁸¹. Astfel, studiu se situează în mod declarat în tabăra pozitivistă din cadrul recurențelor dezbateri ale științelor sociale. Dar pozitivismul lor este mult mai subtil și mai nuanțat decât cel caracteristic secolului XIX.

Helmer și Rescher au argumentat că științele reale și cele sociale împărtășesc aceeași epistemologie, aceeași filosofie, dar că opoziția care contează din perspectiva predicției este cea dintre cunoaștere precisă și imprecisă⁸². Această distincție trece parțial de granițele dintre demersurile intelectuale respective. Științele sociale tind să fie mai puțin precise, o diferență de grad, nu de natură pentru autori, cum medicina sau ingineria împărtășesc caracteristici similare, iar demografia sau economie sunt mai formalizate decât alte domenii umane⁸³.

Științele inexacte pornesc de la raționamente informale, folosesc o terminologie deseori vagă, fac apel la intuiție și oferă doar predicții

imprecise⁸⁴. Cu toate acestea, ele pot respecta regulile generale ale cunoașterii raționale, la fel ca și fizica sau chimia, dacă suntem atenți la caracteristicile lor și ținem cont de unele avertismente. Helmer și Rescher au respins argumentele criticilor pozitivismului, considerând că aceștia nu sunt conștienți de dihotomia tipurilor de știință⁸⁵.

Predicțiile sunt mai dificil de realizat, pentru autori, decât explicațiile, deoarece, în ciuda unor cunoscute argumente pozitivistice clasice, ele nu împărtășesc aceeași logică. Deosebirea este tot o consecință a dihotomiei dintre științele precise și cele imprecise, cele din urmă justificând doar anticipări mai credibile, nu concluzii deterministe⁸⁶. De asemenea, dovezile sunt mai slabe și pot exista previziuni care nu fac apel la raționalitate, cum ar fi cele bazate pe horoscop⁸⁷.

Metodele sunt, la rândul lor, mai puțin matematizate, dar mai familiare cercetătorilor și practicienilor din domenii precum științele politice sau studiile de securitate. Helmer și Rescher propun judecata experților ca una dintre principalele căi de realizare a predicțiilor. Aici au recomandat de folosit metoda Delphi, la realizarea căreia autorii au avut o contribuție decisivă, care a permis, de exemplu, aviației americane realizarea de prognoze privind evoluția tehnologiei militare, alături de simulări și jocuri⁸⁸.

3.2.2 *Raționalismul epistemologic sau neopozitivismul moderat*

Raționalismul implicat în dezbaterile filosofice ale relațiilor internaționale din ultimii ani este o sinteză a mai multor concepții despre cercetare, printre care se numără comportamentalismul/empirismul radical, principiile verificării, falsificării sau progresului programelor de cercetare. Nu reprezintă doar o imitație a filosofiei științei, ci o adaptare a conceptelor sale necesităților studierii politicii mondiale, folosită și ca mijloc de legitimare a domeniului sau unei teorii favorite⁸⁹. Importul a servit unei mai bune înțelegeri a demersurilor din domeniu, dar a condus la o dezbateră uneori sterilă și chiar la dogmatism, unul dintre motivele pentru

⁸⁴ *Ibidem*, p. 2

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 4-5.

⁸⁶ Helmer și Rescher, pp. 15-20.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, pp.30-55; Dunn, *op. cit.*, pp. 186-203.

⁸⁹ Guzzini, *op. cit.*, pentru o evaluarea a realismului din această perspectivă, situație deja generalizată în cadrul disciplinei relațiilor internaționale. Vezi Patrick Thaddeus Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010, p. 10.

⁸⁰ Olaf Helmer, Nicholas Rescher, *op. cit.*

⁸¹ *Ibidem*, pp. 1-2.

⁸² *Ibidem*, pp. 3-5.

⁸³ *Ibidem*, pp. 2-4.

care am optat în favoarea unei concepții deliberative și pluraliste a domeniului.

Elementele definiției constau o încredere în rațiune ca facultate de cercetare, fundamentarea empirică a teoriilor și recunoașterea impreciziei și ambiguității drept trăsături caracteristice tuturor științelor sociale. Aici se aseamănă cu ideile propuse de Helmer și Rescher sau de George și Bennett, implicați direct în activități de cercetare. Diferența principală constă într-o mai clară argumentare.

Dezbaterea epistemologică recentă a început odată cu publicarea lucrării fundamentale a lui Waltz, *Teoria politicii internaționale*, și s-a moderat sau oprit odată cu numărul special din *European Journal of International Relations* dedicat subiectului. Replicând situația din filosofia științei, nu s-a ajuns la un consens, nici nu a apărut o argumentare epistemologică convingătoare. În cel mai bun caz, s-a ajuns la un armistițiu între susținătorii explicațiilor și adepții hermeneuticii⁹⁰.

Argumentul lui reia elaborările clasice îndreptate împotriva inducției în sensul că rolul teoriilor nu se reduce la o clasificare a legilor, ci trebuie să ne explice de ce ne așteptăm să regăsim anumite corelații, atunci când studiem realitatea⁹¹. Astfel, putem nu doar să deținem o cunoaștere mai bună, ci și să realizăm predicții, în anumite condiții. Teoriile trebuie evaluate mai curând după utilitatea lor, decât după adevărul afirmațiilor, deoarece ele reunesc corelații și entități teoretice create de cercetători, despre care nu putem spune și nici nu contează dacă își regăsesc corespondentul în lumea obiectelor⁹².

Waltz poate fi inclus în categoria instrumentalistilor, cu o oarecare influență kantiană, mai curând decât în cea mai restrânsă a falsificațiștilor, cum considera Guzzini⁹³. Argumentului popperian referitoare la inadecvarea verificării în calitate de criteriu al demarcației, i-a opus ideea de realizare a unor teste dificile. Enumerarea regulilor testări indică că autorul se apropie, mai curând de teoriile probabiliste ale confirmării⁹⁴.

Specificul relațiilor internaționale și al științelor sociale îl reprezintă caracterul sistemic al explicațiilor, derivat din „complexitatea organizată” a obiectului de studiu, o afirmație ontologică⁹⁵. Similar lui Popper, Waltz consideră că o explicație structuralistă are doar un caracter

parțial și imprecis, nu unul holistic absolut, cum susținea unul dintre criticii săi, Alexander Wendt⁹⁶. Consecința este că explicațiile oferite sunt limitate, se referă la stimulentele și constrângerile oferite de sistem actorilor⁹⁷.

Caracterul imprecis și eventual probabilistic al teoriilor structuraliste se transpune și asupra predicțiilor. O imagine clară a viitorului trebuie să combine explicațiile la nivel de sistem cu cele la nivel de unități, dar chiar și așa, numărul factorilor fiind prea mari, trebuie să ne mulțumim cu inexactități⁹⁸. Anticipările raționale se reduc la tendințe ale schimbărilor din distribuția puterii valabile pe termen mediu și lung.

Pe baza acestei epistemologii neopozitiviste moderate, Waltz a elaborat o teorie structuralistă a politicii mondiale, a cărei principal element dinamic îl reprezintă formarea recurentă a balanțelor de putere, sisteme de actori cu mai multe mari puteri⁹⁹. Implicațiile normative și descriptive ale conceptualizării sale neorealiste au declanșat marea furtună a filosofiei științei din domeniul relațiilor internaționale. Ambiguitățile sale au fost intens subliniate, deși o parte țin mai curând de caracteristici ale disciplinei evidențiate și de alți autori, precum imprecizia, marele său merit este de a rămâne un punct de reper inevitabil timp de peste treizeci de ani¹⁰⁰.

La rândul lor, King, Keohane și Verba au publicat o lucrare fundamentală metodologică, care a marcat apogeul neopozitivismului, îndeosebi în versiunea lakatosiană¹⁰¹. Chiar și unii dintre critici, ca George și Bennett împărtășeau aceleași principii filosofice. Autorii au propus un set de idei comune cercetărilor cantitative și calitative, tocmai cu scopul de a oferi o mai mare credibilitate științifică produselor acestor activități.

În general, cercetătorii pozitiviști se orientau spre metode numerice, evitate deseori de criticii acestora. King, Keohane și Verba au negat distincția dintre studiile naturale și cele sociale, oferind o serie de principii metodologice comune. De exemplu, toate teoriile hermeneutice erau considerate de autori ca aparținând descrierilor, un stadiu care necesită însă o explicație conceptuală causală¹⁰².

Teoriile sunt întotdeauna marcate de incertitudine pentru autori, dar cercetarea poate oferi răspunsuri din ce în ce mai bune problemelor de

⁹⁶ Popper, *Mizeria*, Waltz, *op. cit.*, p. 172.

⁹⁷ Waltz, *op. cit.*, pp. 172-174.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 174-179.

¹⁰⁰ Hans Mouritzen, „Kenneth Waltz: a critical rationalist between international politics and foreign policy”, în Iver B. Neumann, Ole Waever (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, 1997, Londra.

¹⁰¹ Gary King, Robert Keohane, Sidney Verba, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000.

¹⁰² *Ibidem*, pp. 17, 47-53.

⁹⁰ Bennett, „The mother of all isms”.

⁹¹ *Ibidem*, pp. 29, 32, 33-36.

⁹² *Ibidem*, pp. 32, 33.

⁹³ Guzzini, *op. cit.*, pp. 242-245.

⁹⁴ Waltz, *op. cit.*, pp. 172-176.

⁹⁵ Waltz, *op. cit.*, p. 40.

cercetare, o afirmație tipică pozitivismului moderat, după cum am văzut. King, Keohane și Verba au oferit o definiție contrafactuală a cauzalității, ceea ce face ca principiile lor să fie și mai atractive pentru cunoașterea aspectelor fundamentale ale prognozelor¹⁰³. Esențiale rămân cele două criterii clasice ale adevărului: coerența internă și corespondența dintre afirmații și fapte.

O versiune lakatosiană, mai polemică, a fost promovată de Vasquez, într-o critică la adresa realismului neoclasice, teorie complementată de cea a balansării, redactate de Waltz¹⁰⁴. Principala întrebare a fost cum putem identifica faptele noi prezise de teorie și cum se pot distinge de ipoteze *ad hoc*, ținând cont de imprecizia tipică științelor sociale. Nu a existat, previzibil, un rezultat acceptat de majoritatea cercetătorilor din domeniu, ci o slăbire a poziției pozitiviștilor, care poate ar fi avut consecințe mai grave, dacă nu intervenea volta celui mai important constructivist, Alexander Wendt, care a abandonat epistemologic hermeneutica în favoarea unui naturalism moderat.

Acum, neopozitivismul sau raționalismul, așa cum este denumit în cadrul disciplinei relațiilor internaționale după o clasificare a lui Keohane, constituie probabil epistemologia dominantă din cadrul acestei discipline, în ceea ce privește impactul asupra cercetătorilor¹⁰⁵. Nu este însă lipsită de critici, dezbaterile a patra din domeniu punându-i sub semnul întrebării o serie de premise și concluzii. În ciuda acestui aspect, cercetările de inspirație pozitivistă se bucură de un prestigiu important, popularitatea lor crescând în ultimii ani¹⁰⁶.

Obiecțiile evidențiau distincția dintre științele naturale și cele reale, simbolizată de tematicile sensului, limbajului și identității. Acest lucru ar impune, nu doar metode diferite, ci și o altă viziune despre cercetare. Un al doilea semn de întrebare se referă la capacitatea pozitivismului de a explica schimbarea, o critică importantă, dar care nu afectează pozitivismul ca filosofie, ci mai curând unele dintre teoretizările inspirate de acesta¹⁰⁷.

Deseori, criticii recurg la criterii mai dure pentru studiile de inspirație pozitivistă decât unele dintre disciplinele naturale, cum ar fi

geologia. Nu orice se poate explica sau prezice, mai ales dacă nu sunt cunoscute toate regularitățile sau lipsesc informații relevante. Keohane a evidențiat o diferență importantă: oponentii acestui stil epistemologic deseori nu oferă o alternativă coerentă, mai ales că trăsăturile culturii moderne încurajează căutarea cunoașterii prin raționament, observație și testare.

În consecință, probabil că pozitivismul va continua să se bucure de o atenție deosebită în științele sociale și îndeosebi în cadrul relațiilor internaționale. Pe lângă modelul cultural, sunt greu de justificat aceste practici de cercetare, într-un context politic și economic în care finanțările și alocările bugetare au devenit din ce în ce mai controversate, în absența promisiunilor de predicție și control sociale. Există și domenii specializare, contabilitatea sau alegerile, în care absența metodelor matematice sau statistice ar face cunoașterea realității dificil de estimat.

3.3 Metodologii neopozitivistice ale relațiilor internaționale

Scientismul a cunoscut mai multe perioade de glorie în diversele discipline sociale. Curentul behaviorist a încercat, la mijlocul secolului XX, să le reformeze în imaginea psihologiei din acea epocă, cu un accent pe observare, experimentare și experiment. Aspru criticat, el a fost urmat de mai multe alte interpretări înrudite epistemologic, care au asigurat menținerea ideilor pozitivistice în centrul acestor preocupări intelectuale.

Este util să detaliem aici o serie de programe metodologice de inspirație pozitivistă. Printre acestea, vor fi incluse cercetări comportamentaliste, structuraliste și cele incluse în categoria teorii alegerii raționale, care reprezintă unele dintre cele mai influente demersuri din domeniul relațiilor internaționale din ultimele decenii¹⁰⁸. Ele au influențat dezbaterile teoretice și cercetările aplicate, un exemplu tipic fiind popularitatea de care s-a bucurat Dilema Prizonierilor. De asemenea, îmbinau forțat criticii să se raporteze în mod constant la ele și au câștigat chiar noi adepți din taberele rivale.

3.3.1 Predicțiile empiriste și șansele războiului

O contribuție importantă aparține proiectului Correlates of War (CoW), care și-a propus să identifice principalele recurențe din domeniul politicii mondiale, îndeosebi în ceea ce privește explicarea cauzelor și tipurilor de conflicte. Derulat timp de mai multe decenii în cadrul Universității din Michigan, este influențat de comportamentalism și de a

¹⁰³ *Ibidem*, 21-23, 78-109

¹⁰⁴ John A. Vasquez, „Paradigma realistă și programele de cercetare”, în John A. Vasquez, Colin Elman, *Realismul și balanța de putere*, Polirom, Iași, 2012.

¹⁰⁵ Robert O. Keohane, „International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, decembrie 1988.

¹⁰⁶ John J. Mearsheimer, Stephen M. Walt, „Leaving theory behind: why simple theory testing is bad for international relations”, *European Journal of International Relations*, Septembrie 2013.

¹⁰⁷ Cox, *op. cit.*, Robert Keohane, Joseph Nye, *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009.

¹⁰⁸ Vezi M. Hollis și S. Smith, *op. cit.*

doua dezbatere, în cadrul căreia unul dintre inițiatorii demersului, David Singer, a jucat un rol important, mai ales în ceea ce privește problematica nivelurilor de analiză. În cadrul acestei cercetări de anvergură, s-au dezvoltat o serie de baze de date importante, mai ales din ultimele două secole, indici și conexiuni dintre diverși factori necesare înțelegerii naturii războiului¹⁰⁹.

Pe baza datelor adunate referitoare la o perioadă de aproape două sute de ani, cercetătorii au identificat o serie de recurențe legate de conflictualitate. Șansele de declanșare ale unui război sunt influențate de: statutul internațional, fluctuațiile puterii, existența alianțelor și a frontierelor, vecinătate, democratizare, dezvoltare, distribuția egală a capacităților, schimbări ale relațiilor de putere, rivalități îndelungate, extinderea conflictelor, declinul hegemonic, frontiere, diferențe ideologice și prezența unor ambiguități ale ierarhiei¹¹⁰. După cum se poate observa, sunt factori subliniați de o diversitate de teorii ale relațiilor internaționale: realism, liberalism și constructivism.

Într-un volum-sinteză al proiectului, Geller și Singer argumentează că nu deținem încă suficiente cunoștințe pentru a elabora teorii comparabile celor din fizică. Abordarea proiectului CoW ar permite însă sintetizarea unor tendințe empirice, a căror explicare reprezintă o condiție minimală pentru orice conceptualizare cuprinzătoare. Astfel s-ar putea evita dificultățile create de excesul de abstractizare¹¹¹.

O problemă aici este diversitatea de recurențe și refuzul cercetătorilor de a privilegia vreun factor, un rol de altfel atribuit teoriilor, lipsind un mecanism cauzal al izbucnirii conflictelor¹¹². O listă cu 16 factori care pot afecta șansele de declanșare a conflictelor este mult prea mare și absența unei ierarhii induce un grad destul de mare de indeterminare a explicațiilor. Cu toate acestea, o serie de cauze se disting aici: declinul hegemonic, existența unui spațiu al democrațiilor, proximitatea și statutul internațional¹¹³.

A doua se referă la periodizare și este endemică studiului empiric al relațiilor internaționale și conflictualității. Nu este clar dacă tendințele unei epoci sunt caracteristice și alteia și cât de mult depind etapizarea istorice de preferințele subiective ale cercetătorilor. Problema este mai serioasă atunci când trebuie elaborate predicții pe baza acestor generalizări.

Trecând de la generalizări la predicții, Geller și Singer recunosc existența unei indeterminări, adică imprecizia amintită mai sus și șansele unor anticipări eronate. Totuși, ei consideră că este o proprietate a întregii cunoaștere științifice, ceea ce nu anulează aprioric previziunile. O regulă pragmatică propusă de Geller și Singer sugerează cu cât avem mai multe tendințe dintre cele identificate de CoW, cu atât cresc șansele izbucnirii unui conflict¹¹⁴.

3.3.2 Distribuția puterii și politica mondială

Studiile referitoare la distribuția puterii în relațiile internaționale pot fi privite din mai multe perspective. Teoria balanței puterii considera că stabilitatea politicii mondiale depinde de existența unei egalități aproximative dintre actorii majori, amândoi fiind lipsiți de certitudinea unei victorii. Explicația opusă argumenta că unipolaritatea sau hegemonia, existența unei puteri dominante asigură pacea, deoarece contestarea sa ar fi sinucigașă¹¹⁵.

Pe lângă acest aspect static al structurii de putere, mai mulți cercetători din domeniu au pus accent pe dinamica schimbărilor capacităților, drept sursă a conflictualității, îndeosebi pentru actorii majori. Printre aceștia, se numără autori diferiți ca atașamente normative precum Robert Gilpin sau Immanuel Wallerstein. Astfel, este continuată o mai veche tradiție a studiului ascensiunii și declinului marilor puteri, începută din Antichitatea greacă, cu Tucidide și Polibiu¹¹⁶.

Una dintre soluțiile de compromis a fost propusă de Charles Doran, sub denumirea de teorie a ciclului de putere. Aceasta își propunea să medieze între actor și structură, privilegiind sistemul și între teoriile hegemonice și cele ale balanței puterii, prin noțiunea de sistem în echilibru dinamic. Ideea fundamentală este că disjunția dintre capacitățile și statusul-rolul internațional produce confuzie, panică și percepții eronate, crescând șansele declanșării unui conflict major¹¹⁷.

Ca majoritatea explicațiilor structuraliste, este centrată asupra distribuției capacităților și a relațiilor dintre marile puteri. Cele două aspecte, resursele și statusul determină stabilitatea sau instabilitatea sistemului internațional. Atunci când mai mulți actori majori trec prin

¹⁰⁹ Un rezumat se găsește în Daniel S. Geller, J. David Singer, *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, 1998.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 27

¹¹¹ *Ibidem*, pp. 27-28

¹¹² Alexander și Bennett, *op. cit.*

¹¹³ Geller și Singer, *op. cit.*, p. 27

¹¹⁴ Geller și Singer, *op. cit.*, p. 140.

¹¹⁵ Pe larg în Kenneth N. Waltz, *Teoria*.

¹¹⁶ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Princeton University Press, 1981; m/ Hollis, S. Smith, *op. cit.*

¹¹⁷ Charles Doran, „System Disequilibrium, Foreign Policy Role and Power Cycles: Challenges for Research Design”, *The Journal for Conflict Resolution*, septembrie 1989, pp. 371-401.

momente de nesiguranță și criză, probabilitatea conflictelor crește, dar izbucnirea acestora nu este obligatorie¹¹⁸.

Fundamentală aici este abilitatea decidenților și diplomaților de a găsi un compromis între resurse și așteptări, indiferent de tipul de polaritate dominant. Aici apare termenul echilibrului dinamic, garanția păcii generale, pe termen lung. Dacă nu se găsește o soluție acceptabilă pentru toate părțile, o situație probabilă din cauza incertitudinii și neîncrederii, conflictul devine aproape inevitabil¹¹⁹.

Aspectul interesant al teoriei se regăsește mai curând la nivelul actorilor, decât la cel al sistemului. În primul rând, puterea are o natură relativă, prin comparație cu ceilalți membri ai sistemului, îndeosebi cu actorii majori. Creșterea resurselor deținute într-un ritm accelerat comparativ cu media duce la schimbarea clasamentului internațional¹²⁰.

În opinia lui Doran, aceste modificări nu sunt accidentale, ci urmează un model destul de precis. Fiecare mare putere trece printr-un ciclu al ascensiunii, apogeuului și declinului, cu impact asupra stabilității internaționale. La fiecare dintre aceste etape, sunt anumite momente critice, puncte de inflexiune și de creștere-descrescere a pantei, în care intervin decalajele dintre așteptări și capacități¹²¹.

Teoria ciclului de putere ilustrează una dintre problemele predicției ca practică socială. Doran subliniază că este rațional să folosim în mod obișnuit extrapolările, deoarece schimbările de obicei au un caracter gradual¹²². Schimbările ar fi greu de sesizat, șocul intervenind în momentul în care politicile uzuale nu mai funcționează¹²³.

Astfel, existența unui punct critic al ciclului puterii duce la nesiguranță și la creșterea riscurilor internaționale. Doran se întoarce la nivelul sistemic, argumentând că intersecția dintre mai multe asemenea situații ale marilor puteri face perspectiva unui conflict major să fie credibilă¹²⁴. Sau se produce o adaptare, sau urmează o situație problematică, reiese din argumentul autorului, o idee tipică multor cercetători realiști, indiferent de versiunea la care aderă¹²⁵.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² Charles Doran, „Why Forecasts Fail: The Limits and Potential of Forecasting in International Relations and Economics”, *International Studies Review*, vara 1999, pp. 13-14.

¹²³ Stan Anton, „Crimea 2014- Between Strategic Shock and Strategic Surprise”, *Proceedings*.

International Scientific Conference Strategies XXI, 25-26 noiembrie 2014.

¹²⁴ Charles Doran, „System Disequilibrium”.

¹²⁵ *Ibidem*

Deci, predicțiile pot fi nesigure chiar și în cazul unui model epistemologic de inspirație pozitivistă. Se pot anticipa curbele de creștere, consideră autorul, dar punctele de inflexiune și mai ales, reacția decidenților la disjuncția dintre capacități și rol, nu, deoarece aceasta are un caracter non-linear¹²⁶. Cu toate acestea, o anumită atitudine flexibilă, alături de capacitatea de judecată pragmatică oferă o compensație aici.

Structuralismul și-a propus să explice relațiile internaționale în termeni de legi și forme ale interacțiunilor. El a fost criticat deoarece ar idealiza modele care stimulează și constrâng comportamentele, în dauna evenimentelor, fenomenelor și elementelor de context în general. De asemenea, din cauza importanței pe care o acordă capacităților, a fost blamat de materialism¹²⁷.

Cea mai serioasă acuzație lansată la adresa curentului, din perspectiva studiului de față, se referă la incapacitatea de a explica schimbarea. Mai precis, structuralismul ne poate ajuta să înțelegem modificările din interiorul unui sistem, nu și transformarea regulilor de funcționare a acestuia. Uneori este accentuat și faptul că nu oferă predicții sau chiar explicații pentru fenomene concrete, ci doar despre tendințe generale.

3.3.3 Alegerea rațională și perspectivele pe termen lung

Unul dintre cele mai populare modele din științele sociale, inclusiv relațiile internaționale este Dilema prizonierilor. Teoria alegerii raționale și teoria jocurilor s-au bucurat de o popularitate deosebită în aceste domenii academice. În anumite condiții, aceste modele pot fi folosite și pentru diferite predicții¹²⁸.

Aspectul interesant al acestor jocuri este că ne sugerează insuficiența criteriilor de raționalitate și autonomie drept condiții necesare și suficiente pentru a ajunge la formule de cooperare avantajoase, chiar dacă părțile au acest interes. Pentru Dilema prizonierilor, echilibrul Nash, rezultatul opțiunilor participanților, nu este identic cu cel Pareto, situația optimă, simbolul eficienței, ceea ce face ca ambele părți să refuze colaborare. Această situație pleacă de la premisa raționalității

¹²⁶ Charles Doran, „Why Forecasts Fail”, pp. 17-23

¹²⁷ Pe larg în Guzzini, *op. cit.*

¹²⁸ Prezentarea teoriei acțiunii raționale este îndatorată domnului profesor Adrian Miroiu și cursului pe această temă audiat în 2005, în cadrul școlii doctorale a SNSPA. Vezi Adrian Miroiu, *op. cit.*

instrumentale: indiferent de scopurile finale, alegem consistent mijloacele și căile de acțiune¹²⁹.

Jocul pornește de la existența a doi suspecți și a unui procuror, aflat în posesia unor dovezi insuficiente pentru a-i condamna. El spune fiecăruia în parte că celălalt se pregătește să mărturisească, obținând o pedeapsă mai redusă; concomitent, dacă amândoi tac, sancțiunile vor fi minimale, dar dacă unul vorbește, celălalt primește numărul maxim de ani de închisoare. Rațional, amândoi vor refuza să tacă, chiar dacă cooperarea i-ar scuti de pedeapsă, îndeosebi în condițiile în care jocul are o singură rundă, informațiile sunt complete și comunicarea, improbabilă¹³⁰.

Tabelul 2 Dilema prizonierilor în formă simplă¹³¹

	C	D
C	-3, -3	-1, -5
D	-1, -5	-4, -4

C și D reprezintă opțiune de a tăcea, a coopera cu celălalt suspect și respectiv, de a încălca „legea tăcerii” și a recunoaște vinovăția. Denumirile sunt curente în literatura în limba engleză, în care s-au elaborate principalele studii¹³². Ideea fundamentală este că, orice ar face celălalt jucător, este mai rațional să trișezi decât să colaborezi cu acesta.

Dilema prizonierilor a fost folosită pentru a ilustra foarte multe situații sociale, de la argumentarea autorității, la poluarea mediului, așa cum am subliniat mai sus. Aparent este destul de pesimistă, motiv pentru care s-au căutat diverse soluții teoretice. Acestea priveau modalități pentru schimbarea unor caracteristici ale jocului, fiind alese, în general, numărul de participanți și rundele¹³³.

¹²⁹ Raymond Boudon, „Acțiunea”, în Raymond Boudon, *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, București, pp. 34-61; M. Hollis, *Introducere*, pp. 112-136.

¹³⁰ A. Miroiu, *op. cit.*, vol. II., pp. 42-50.

¹³¹ *Ibidem*, p. 44

¹³² Cooperate și defect, cooperare și trișare.

¹³³ Dacă avem mai mulți jucători, ne confruntăm cu ceea ce se numește problema furnizării bunurilor publice. Producătorii sunt exploatați de consumatori, denumiți în literatura de specialitate blatiști. Aici, soluțiile constau în posibilitatea înființării de grupuri „privilegiate”, denumite așa de

Adăugarea unui număr mai mare de jucători nu a schimbat în mod radical datele problemei, fiind necesară o soluție instituțională, care poate fi controversată în condițiile relațiilor internaționale, dar repetiția însă s-a dovedit a fi mai promițătoare. Dacă jocul are mai multe runde, atunci poate fi rentabil să cooperezi în mai multe rânduri, deoarece se acumulează cele mai mari beneficii (-3, -3, în loc de -5, -5 etc.). Problema este că, în ultimul jos, rentează trișarea și cum toată lumea este conștientă de acest lucru, cooperarea devine instabilă¹³⁴.

Lucrurile se schimbă atunci când interacțiunea este fără un final apropiat și credibil, adică atunci când, cel puțin, este percepută a fi indefinită sau infinită. Robert Axelrod efectuat o simulare de prestigiu în anii '80, în cursul căreia unul dintre cei mai importanți teoreticieni din domeniu, Anatol Rapoport a demonstrat că cea mai rentabilă strategie este una de cooperare condiționată¹³⁵. Aceasta prevedea ca jucătorul să colaboreze și să trișeze doar când altcineva încalcă regulile; ameliorarea comportamentului declanșa din nou opțiunea prietenoasă¹³⁶.

Această perspectivă necesită însă unele condiții: actori autonomi, preferințe individuale, absența preocupărilor distributive, dorința de menținere a reputației și aprecierea ocaziilor viitoare de interacțiune. Soluțiile propuse de Axelrod și Rapoport au avut și consecința ironică de a demonstra că un egoist poate fi cinstit, dacă are ceva de câștigat, reducând ceva din senzația de inocență creată de ideea de cooperare în relațiile internaționale.

3.3.4 Construcția scenariilor și deciziile eficiente

O altă metodologie pozitivistă se distanțează de căutarea unei singure corelații sau legi dominante, preferând elaborare de speculații raționale referitoare la alternativele viitoare. Ea este familiară specialiștilor militari, avându-și originea în planificarea de război¹³⁷. Aplicarea sa

unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai domeniului, Mancur Olson, grupuri de dimensiuni reduse sau echivalent, a unei autorități capabile să identifice și să sancționeze eventualii profitori ai sistemului. Conceptualizarea respectivă a fost extinsă, într-un articol celebru, de Olson și Zeckhauser, pentru a înțelege alocarea resurselor în cazul alianțelor militare, îndeosebi al NATO. Vezi Miroiu, *op. cit.*, vol. II., pp. 117-174; Mancur Olson, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, f.l., 1965, 2002; Mancur Olson, Richard Zeckhauser, „An Economic Theory of Alliances, *The Review of Economics and Statistics*”, august 1966.

¹³⁴ Robert Axelrod, *The Evolution of cooperation*, Basic Books, 2006.

¹³⁵ Intitulată Tit-for-tat sau dinte pentru „dinte în română”.

¹³⁶ Axelrod, *op. cit.*

¹³⁷ Peter Schwartz, *The Art of the Long View*, Doubleday, 1991.

depășește cadrul problemelor de apărare, fiind utilizată în fundamentarea deciziilor politice, sau a strategiilor marilor companii.

Peter Schwartz a realizat o sinteză utilă și accesibilă a metodologiei redactării scenariilor, destinată planificării pe termen lung¹³⁸. Pentru început, el a respins ideea că această practică ar trebui inclusă în categoria predicțiilor, deoarece ultimele nu sunt certe¹³⁹. Prognozele realizate în spirit pozitivist nu presupun însă criteriul respectiv, ci pot să fie și imprecise, după cum am văzut la Helmer și Rescher.

Scenariile sunt, simplu spus, “narațiuni” bine argumentate despre viitor, care ne ajută să adoptăm decizii eficiente¹⁴⁰. Ele se împart în trei categorii: cele care extrapolează tendința principală: alternativele catastrofice și schimbarea radicală¹⁴¹. Redactarea lor presupune o serie de etape: identificarea problemei, definirea actorilor și a factorilor cauzali, precizarea evoluției principale și a posibilității de influențare, ierarhizarea factorilor și tendințelor, conceperea unei logici narative, redactare scenariilor, consecințele lor și alegerea unor indicatori destinați monitorizării fenomenului studiat¹⁴².

Calitatea anticipărilor reprezintă cel mai important element al metodologiei propuse de Schwartz. Pentru realizarea acestui obiectiv, trebuie evitate o serie de capcane, printre care se numără numărul redus de scenarii, acordarea pripită de probabilități, banalitatea sau lipsa lor de credibilitate¹⁴³.

După cum se observă, scenariile se bazează pe inducție/extrapolare ca reper teoretic fundamental, fiind vulnerabile în fața criticilor enunțate de Doran. În consecință, sunt imprecise dar nu sunt arbitrare. Schwartz sublinia că deciziile de calitate trebuie adoptate ținând cont de existența unui risc temperat de raționalitate, amintind de recomandările din *Principiile* lui Machiavelli¹⁴⁴.

Studiile sociale și pozitivismul vor continua să se bucure de o asociere mai mult sau mai puțin controversată. Într-o epocă marcată prin profunde schimbări tehnologice și științifice, modelul disciplinelor realiste

va continua să atragă atenția specialiștilor și publicului larg. Îmbunătățirea metodelor și instrumentelor, aspirație spre certitudine vor influența noi generații de cercetători.

Dincolo de influențele intelectuale, cerințele sociale vor presa spre rezultate palpabile, rezonabil din punctul de vedere al costurilor. Trăim într-o perioadă în care, chiar și în spațiul occidental, viabilitatea disciplinelor umaniste este pusă sub semnul întrebării, din perspectiva eficienței educației și răspunsurilor furnizate. Este de așteptat ca o mare parte a celor implicați să răspundă în mod favorabil acestor solicitări, în parte legitime.

Pozitivismul a promis explicații credibile, aflate în slujba unui scop etic: progresul uman. Concomitent, a promovat o separare radicală epistemologică între fapte și valori. Pentru a îmbunătăți lumea, trebuie mai întâi să o cunoaștem, să ne depășim prejudecățile și să fim atenți la teorii, observații și experimente.

Secolul XIX, cu revoluțiile politice și industriale, a contribuit la răspândirea credinței în progres dincolo de rândurile filosofilor. Concepția lui Auguste Comte a fost exemplară pentru o epocă adeptă a rațiunii și a schimbării graduale și din multe puncte de vedere, ne spune multe lucruri despre perioada contemporană și riscul predicțiilor excesiv de optimiste. Ambiția de a înființa o știință socială modelată după fizică a fost împărtășită de comportamențiști, structuraliști sau de susținătorii alegerii raționale.

Optimismul față de evoluția cunoașterii și a societății umane s-a dovedit a fi prematur. Secolul XX, cu cele două războaie în masă, regimurile totalitare și cursa nucleară a reliefat o fațetă mai puțin evidentă a raționalității moderne. Abia după prăbușirea comunismului, am asistat la o întoarcere a doctrinei progresului linear.

Neopozitivismul relațiilor internaționale a avut scopuri modeste prin comparație. Preocuparea principală a fost de a descoperi regularități și teorii satisfăcătoare din punct de vedere rațional, pentru a ameliora stocul cunoștințelor dobândite. Abia în subsidiar, chiar și din partea liberalilor sau unor radicali, exista speranța în crearea unei lumi mai bune prin intermediul cunoașterii.

Structuralismul a promovat o imagine în general statică a relațiilor internaționale, dar a asigurat o coerență sporită demersurilor de cercetare. Deși predicțiile au un caracter general, ele se pot dovedi utile, pentru a intui măcar direcțiile generale al schimbărilor. De asemenea, ele ne indică limitele necesare rațional ale speranțelor noastre de progres și raționalitate.

¹³⁸ Schwartz, *op. cit.* Pentru o argumentare similară, vezi Bertrand de Jouvenel, *Progresul în om*, Editura Politică, București, 1983.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 6

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 4.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 20.

¹⁴² *Ibidem*, pp. 226-231.

¹⁴³ *Ibidem*, pp. 233-234.

¹⁴⁴ *Ibidem*, pp. 6-7.

Teoria alegerii raționale este utilă pentru a înțelege problemele cu care se pot confrunta indivizii coerentei maximizatori de utilitate. Mesajul principal este că, deseori, cooperarea se poate dovedi a fi dificil de atins, în absența unui context instituțional favorabil. Generalizările empirice, precum cele elaborate în cadrul proiectului *Correlates of War* oferă o perspectivă generoasă pentru înțelegerea conflictelor internaționale.

Neopozitivismul a acceptat că studiile sociale se lovesc de probleme valorice și de imprecizie, menținând încrederea iluministă în capacitatea de progres a rațiunii. Aici s-a lovit de critici importante, provenite din partea dreptei și stângii intelectuale. Legitimitatea studiilor sociale a devenit un subiect de dispută academică important în ultimele decenii.

La fel ca în cazul filosofiei, pozitiviștii nu au reușit să se pună de acord în ceea ce privește criteriile de demarcație, care ar fi trebuit să separe cunoașterea rațională de opinie¹⁴⁵. Dezbaterile din interiorul acestei perspective au fost la fel de dure ca și cele cu critica naturalismului. Probabil că influența normativității, trecută pe un plan secundar din punct de vedere discursiv, a fost mult mai importantă decât pare.

De-aici, alte limite ale predicțiilor. Nesiguranța anticipărilor sporește dacă nu-i clar fundamentul cercetărilor pe care se bazează și dacă valorile sunt promovate prin mijloace neutre în teorie: cunoașterea devine parte a realității și o formă de acțiune. Distincția dintre susținătorii progresului și scepticii rămâne încă o caracteristică a acestei discipline.

O a doua rezervă, subliniată de pozitiviști, unde există cel puțin un acord minimal, se referă la imprecizia și complexitatea științelor sociale în general. Chiar dacă putem explica fenomene precum un anume război, nu urmează cu necesitate că putem anticipa noi conflicte. Schimbări structurale, corelații contextuale sau ambiguitatea constrângerilor mediului social pot face ca până și cele mai coerente previziuni să fie condamnate eșecului.

¹⁴⁵ P. Jackson, *op. cit.*

Capitolul 4

REVOLTA ÎMPOTRIVA POZITIVISMULUI

Încă de la sfârșitul secolului XVIII-lea, ideile iluministe au trezit opoziții intense și speranțe dezamăgite. Evenimentele au indicat că progresul este o afacere mult mai complicată decât credeau diverșii filosofi raționaliști. Mai mult, proiectul normativ a atras suspiciunea apărătorilor tradiției și valorilor spirituale.

Criticile pot fi grupate în două categorii, care vizează atât aspectele valorile, cât și cele legate direct de proiectele de cercetare. Aceste curente au fuzionat, parțial, spre sfârșitul secolului trecut, în ceea ce a fost uneori denumită drept dezbateră a patra, dintre raționalism și reflectivism. Ideilor universale și metodelor experimentale preferate de neopozitiviști li s-au opus teoreticienii sensului și interpretărilor contextuale.

Tradiționaliștii au promovat, în linii mari, o concepție pesimistă despre natura umană și o viziune ciclică a istoriei, derivată din prima. Omul este o ființă imperfectă, tentată de păcat, lupta pentru putere, iar produsele sale, inclusiv cunoașterea și instituțiile democratice poartă pecetea provizoriului. Prin urmare, concepțiile modelate după fizică sunt orgolioase, eronate și se pot dovedi catastrofale.

Radicalii au pus în evidență limitările realizărilor, prin contrast cu promisiunile progresului, sperând ca, prin noi metode, să se apropie de scopuri precum libertatea sau egalitatea. Distincția dintre fapte și valori nu are decât o valoare contextuală, fiind potențial păguboasă pentru cunoașterea realității sociale. Transformarea și nu regularitățile reprezintă tematica legitimă de cercetare.

Cunoașterea apare aici nu doar imperfectă, ci și îmbinată de valori sociale. Distincția dintre subiect și obiect este refuzată atât de către tradiționaliști, cât și de radicali, ale căror alternative sunt însă ambigue. De obicei, erau căutate diverse surse de autoritate, ilogice din perspectiva investigării teoriilor sau erau tacit acceptate concepțiile raționaliștilor.

Epistemologic, tradiționaliștii au preferat istoria, filosofia și dreptul ca surse ale cunoașterii în domeniul relațiilor internaționale și au respins îndeosebi metodele cantitative. Încrederea într-o capacitate de prevedere analogă celei din fizică a fost privită ca o utopie și-o sursă de dezastre politice. În locul acestor practici, erau preferate reguli precum prudența, flexibilitatea sau rafinamentul.

Radicalii au fost mai diverși, de la urmași ai vechilor hegelieni, la idealiști sociologici sau materialști ai globalizării. Cu toții însă s-au

distanțat de preferințele pentru metoda echilibrului static, una dintre sursele structuralismului și de principii simpliste de explicare a realității¹⁴⁶. Îi mai unește încrederea în virtuțile contextualizării, unde, alături de luarea în calcul al valorilor, se aseamănă cu tradiționaliștii, dar asemănările dintre curentele critice sunt mai mici decât diferențele și nu sunt unite decât de poziția dominantă ocupată de neopozitivism.

Capitolul de față va aborda aceste conceptualizări, încercând să evidențieze perspectivele referitoare la viabilitatea predicțiilor. Inevitabil, termenul de comparație va fi setul de idei pozitivistice, mai curând decât eficiența explicațiilor sau interpretărilor. Demersul își propune să nuanțeze încrederea științistă în atotputernicia rațiunii.

Prima secțiune va trata tematica tradiționalismului. Acesta reunește o încredere în capacitatea de cunoaștere, cu o concepție ciclică asupra realității sociale și cu un scepticism referitor la descoperirea legilor și redactarea unor propoziții precise, cel puțin în ceea ce privește societatea privită în mod global. Oamenii sunt creaturi imperfecte sau comportamentele lor au un caracter ideologic și sentimental, de unde reiese că detașarea rațională și gradul de control din științele reale pot fi ușor transferate în politică sau economie.

Cea de-a doua parte este dedicată curentului constructivist. Una dintre cele mai impresionate doctrine referitoare la lumea socială și relațiile internaționale, acesta pune accentul pe caracterele de grup și ideatice al acțiunilor și structurilor. Distribuția capacităților nu ne oferă răspunsuri mulțumitoare, consideră adepții curentului, dacă nu știm, mai întâi, care-s identitățile și interesele ce definesc reprezentările și scopurile agenților într-un context oarecare.

A treia secțiune va explica provocările aduse de postmodernism concepțiilor despre cunoaștere, îndeosebi încrederii în progres fundamentate pe rațiune. Sublinierea apropierei dintre cercetare și putere, impactul perspectivelor și scepticismul față de orice ideologie aduc acest curent în atenția tuturor celor interesați de chestiuni epistemologice. Predicțiile riscă aici să devină mituri ale acțiunii, în locul unor demersuri intelectuale echilibrate.

În cele din urmă, vor fi evaluate obiecțiile ridicate împotriva neopozitivismului, îndeosebi a versiunii dominante din teoria relațiilor internaționale. Încrederea noastră în predicții depinde în mod fundamental de existența unei filosofii, concepții despre cunoaștere cât de cât adecvate și a unor metode satisfăcătoare. Viitorul științelor sociale s-ar putea să

depindă nu numai de controversele teoretice, ci și de capacitatea sa de a influența mediul civilizațional.

4.1 Tradiționalismul

Pozitivismul s-a lovit, încă de la început, de o serie de critici de inspirație conservatoare la adresa epistemologiei și metodologiei recomandate. Aspectele vizate se refereau în principal la cunoaștere și mai puțin la tematici normative, ideologice sau politice. În linii mari, aceste obiecții s-au tot repetat în ultimele două sute de ani, alături de pretențiile cognitive ale adepților scientismului.

David Hume, Edmund Burke și Michael Oakeshott se numără printre cei mai importanți critici ai încrederii excesive în rațiune, un principiu pe care pozitivismul l-a moștenit de la iluminismul secolului al XVIII¹⁴⁷. Aceștia au subliniat constrângerile naturii umane, limitele capacității de cunoaștere, dificultățile de a stabili relații cauzale și de a generaliza pe baza experienței, oferind ca alternativă, convențiile, tradițiile și cutumele, drept garanții împotriva slăbiciunilor minții. Ceea ce îi deosebește față de alți conservatori este menținerea unei forme de încredere în raționalitate și experiență, în paralel cu acest scepticism, ceea ce a condus la unele paradoxuri¹⁴⁸.

Deși foarte mulți dintre susținătorii acestei poziții au fost conservatori, nu este obligatoriu ca argumentelor epistemologice să le corespundă orientări politice. Fundamentală pentru tradiționaliști este definirea disciplinelor umaniste în stil clasic, apropiate de filozofie și istoria morală și mai puțin tentativa de a găsi și explica recurențe. În fundal, se află o concepție despre univers ca armonie, pe care omul, creatură căzută, nu trebuie să o conteste.

Michael Oakeshott a sintetizat curentele tradiționaliste prin celebra distincție dintre raționalitatea tehnică și cea practică. Prima, provenită din lipsa de experiență, tinde să reducă realitatea la un set de reguli, ușor de manipulat, inclusiv pentru realizarea unor proiecte morale. Se observă aici caracteristicile fundamentale ale pozitivismului, abordate în capitolul anterior¹⁴⁹.

Raționalitatea practică se bazează pe integrarea într-o comunitate, cunoaștere directă și asimilarea unor comportamente prin exemple

¹⁴⁷ David Hume, *Eseuri politice*, Humanitas, București, 2005; Edmund Burke, *Reflecții asupra Revoluției din Franța*, Nemira, București, 2000. Vezi și Mihai Zodian, „Conservatorismul”, în Mihaela Miroiu (coord.), *Ideologii politice actuale. Semnificații, evoluții și impact*, Polirom, Iași, 2013.

¹⁴⁸ S. Guzzini, *op. cit.* argumenta similar despre întreg curentul realist.

¹⁴⁹ Michael Oakeshott, *Raționalismul în politică*, Editura All, 1995.

¹⁴⁶ Robert O. Keohane, „International Institutions”.

personale. Ea este orientată spre concret, pragmatică și predispusă la compromisuri, evitând riscul fanatismului ideologic al naturaliștilor. Ceea ce filosoful britanic recunoaște, cu o anumită ambiguitate, opțiunea nu este exclusivă, cele două orientări cognitive trebuie îmbinate, într-o anumită măsură¹⁵⁰.

Dintre autorii disciplinei relațiilor internaționale, tradiționaliști marcanți pot fi considerați Herbert Butterfield, Hans Morgenthau, Martin Wight, Hedley Bull și Henry Kissinger¹⁵¹. Dezbateră a doua a orientat cercetătorii spre neopozitivism, dar specialiști sceptici față de naturalism au continuat să publice. Realismul neoclasic și teoria păcii democratice au reluat unele argumente, păstrându-se în general, într-un cadru epistemologic și mai ales metodologic neopozitivist¹⁵².

Hans Morgenthau a fost cel mai important autor al realismului clasic, curent ce a redefinit studiul politicii mondiale în special după 1945. El a criticat liberalismul ca filozofie politică a relațiilor internaționale în principal și pozitivismul drept proiect epistemologic, ambele fiind două fețe ale aceleiași metode¹⁵³. În același timp, a promovat prudența, raționalitatea și necesitatea conștientizării legilor naturii umane, a atracție spre rău și a imperfecțiunilor prin comparație cu orice model etic.

Într-o lucrare dedicată epistemologiei, *Scientific Man and Power Politics*, autorul îi acuză pe pozitiviști că subestimează rolul puterii și limitele naturii umane atunci când elaborează proiecții optimiste asupra schimbărilor sociale¹⁵⁴. Aceștia nu ar fi conștienți că principiile progresului și raționalității depindeau de un anumit echilibru intern al puterii și generalizau nejustificat un element al contextului social tipic claselor mijlocii asupra întregii istorii. Îndeosebi în cazul relațiilor internaționale, practicile respective se pot dovedi a fi autodistructive, cum sugerau evenimentele din perioada interbelică a secolului XX¹⁵⁵.

Studiul socialului trebuie să ia în calcul imperfecțiunile și tensiunile inerente oricărei epocii. Morgenthau promovează o metodă de analiză probabilistică, în centrul căreia se află relațiile de putere, alături de diverși factori, inclusiv ideologia. Una dintre posibilitățile specifice

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ Cea mai cunoscută operă este *Politica între națiuni*; vezi Hans Morgenthau, *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007.

¹⁵⁴ Hans Morgenthau, *Scientific man versus power politics*.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

contextului social va deveni realitate, analistul ocupându-se de redactarea scenariilor mai mult sau mai puțin credibile¹⁵⁶.

La rândul său, Hedley Bull a criticat intens promisiunile pozitivistice despre raționalitate, progres și predicție, fiind unul dintre figurile majore ale celei de-a doua dezbateri. Ca și alți reprezentanți ai școlii engleze, el nu a renunțat la aspectele filosofice sau istorice ale relațiilor internaționale. Cercetările de inspirație naturaliste, în opinia sa, fie nu conduc la nici un rezultat, fie descoperă numai locuri comune¹⁵⁷.

Similar lui Oakeshott, Morgenthau sau Machiavelli, Bull făcea apel la bunul simț, la pragmatism pe care îl opunea raționalismului de inspirație scientiștă. Autorul considera că generalizările și deducțiile nu funcționează în cazul relațiilor internaționale, deoarece o mare parte a tematicii are un caracter moral, iar faptele sunt pline de ambiguități¹⁵⁸. Mai mult, el considera că domeniul este impropriu pentru metode de cercetare de inspirație naturalistă, variabile fiind mult prea multe, experimentarea, dificilă, în timp ce socialul are un caracter reflexiv¹⁵⁹. Bull se inspira din drept, antropologie sau istorie, pentru a teoretiza domeniul relațiilor internaționale și recurgea la scenarii pentru predicții¹⁶⁰.

Pare ironic, dar din anumite puncte de vedere, s-ar putea ca modelul tradiționalist al bunului simț, socializării și intuiției să se dovedească mai eficient decât cel naturalist, în anumite situații, pentru realizarea de predicții. Doran argumenta că, deoarece oamenii și socialul se schimbă în general în mod liniar, o simplă generalizare pe baza experienței este suficientă pentru majoritatea contextelor cu care avem de-a face; explicațiile se pot regăsi în importanța rutinelor ca mijloace de economisire a eforturilor și de compensare a incertitudinilor¹⁶¹. Evident, atunci când ne confruntăm cu o schimbare majoră, recomandările respective nu mai funcționează, dar nici teoretizările de inspirație neopozitivistă nu s-au ridicat întocmai la înălțimea promisiunilor.

4.2 Convenționalismul

Un rol intermediar între pozitivism și criticii săi este jucat de convenționalism, ideea după care adevărul propozițiilor depinde de

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ Hedley Bull, *op. cit.*

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 366-367. Vezi și George C. Maior, *Incetitudine. Gândire strategică și relații internaționale în secolul XXI*, Rao, București, 2014.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 369.

¹⁶⁰ Hedley Bull, *Societatea anarhică. Un studio asupra ordinii în politica mondială*, Știința, Chișinău, 1998.

¹⁶¹ Charles Doran, „Why Forecasts Fail”.

comunitatea cercetătorilor. La o extremă, se convertește în postmodernism, atunci când diversitatea contextelor sociale și a regimurilor politice care au influențat condițiile savanților este subliniată. La celălalt capăt, empirismul pe care nu-l refuză se transformă în pozitivism sau realism.

Teoria discutată anterior a lui Thomas Kuhn este cea mai bine cunoscută, în special în versiunea modificată, potrivit căreia există o serie de valori cognitive, precum exactitatea și simplitatea, al căror sens este interpretat continuu de către oamenii de știință. Dar nu este singurul filosof care a evidențiat caracterul social, încercând să mențină o linie moderată. Un alt gânditor, Pierre Duhem, care elaborase o concepție a bunului simț drept ghid al cercetătorilor, în condițiile în care experimentele sunt incerte, a fost adaptat domeniului relațiilor internaționale de către Fred Chernoff, într-una dintre cele mai interesante lucrări scrise despre predicție în ultimii ani¹⁶².

Acesta susținea, în esență, că anticipările trebuie să fie justificate rațional, altfel întregul domeniu al științelor sociale devine irelevant pentru decidenți¹⁶³. Este un argument tipic pozitivist, știința ca mijloc de control, dar nu și suficient, deoarece utilitatea nu acordă credibilitate afirmațiilor în mod necesar. Dacă oamenii de acțiune au nevoie de previziuni pentru a reuși, ele pot fi pur și simplu intuitive, religioase, magice sau astrologice, nu neapărat raționale și confirmate empiric, cum prognozele pot reuși în mod accidental.

Raționalitatea sa nu este identică cu cea a pozitiviștilor, totuși, ci seamănă mult cu criteriile lui Thomas Kuhn, adică vine cumva din exterior¹⁶⁴. Chernoff combină ideea că oamenii de știință decid ce probleme, teorii și condiții experimentale sunt mai adecvate decât altele, cu un empirism „de bun simț”, amintind de Duhem. Acest lucru se întâmplă pentru că teoriile sunt indeterminate de către fapte, adică dovezile sunt insuficiente pentru a decide între explicații rivale¹⁶⁵.

Cu toate acestea, pentru autor, criteriile respective nu sunt arbitrare, ci se bazează pe consimțământul cercetătorilor¹⁶⁶. Aici teoria este vulnerabilă, pentru că, dacă știința este convenție, nu este clar cum sunt justificate sau înțelese aceste valori cognitive. Argumentele de autoritate nu pot demonstra de ce sursa de legitimare cognitivă nu greșește.

Științele sociale diferă de cele reale, însă nu în mod radical, ci prin faptul că studiază convențiile în sine, nu doar se bazează pe acestea¹⁶⁷. Ele își reprezintă obiectul altfel și nu suferă de problema imperfecțiunii măsurătorilor evidențiată de Duhem, argumentează mai puțin convingător Chernoff¹⁶⁸. Ideea respectivă nu corespunde practicii curente, ci mai curând unui ideal normative hermeneutic, în care accesul la realitatea socială este direct, prin sens sau empatie; nu toți cercetătorii împărtășesc acest punct de vedere.

Predicțiile în domeniul relațiilor internaționale sunt utile pentru autor, dar imprecise, o concluzie care amintește de Helmer și Rescher. Cum faptele pot fi eronate și oricum, iar adevărul definit drept corespondență nu reprezintă pentru autor o concepție credibilă, rezultă că anticipările vor fi probabiliste și imperfecte din punct de vedere logic. În aceste condiții, Chernoff recomandă folosirea unor metode precum cea scenariilor, într-un cadru pluralist¹⁶⁹.

Epistemologia propusă de autor este interesantă și rezolvă unele probleme ale naturalismului, fără a cădea în relativism. Cu toate acestea, contextele sociale ale cercetării sunt pluraliste, în timp ce rezultatele, nu neapărat. Dacă puterea și arbitrarul joacă un rol important în politică sau economie, rezultă că o sinteză precum cea realizată de Feyerabend între postmodernism și empirism, acordând o importanță semnificativă contextului și convențiilor, este de preferat.

Criteriile raționale sunt insuficiente, pentru că nu mai este clară distincția dintre știință, filosofie sau etică, în timp ce o restrângere a lor transformă convenționalismul în pozitivism sau realism filosofic. Grupul poate greși în alegerea temelor, teoriilor și faptelor sau acestea pot fi deformate de ideologie, după cum sugerează experiența regimurilor comuniste. Empirismul sau realismul de bun simț sunt compatibile cu majoritatea epistemologiilor și nu susțin neapărat convenționalismul.

4.3 Constructivismul

Constructivismul este unul dintre cele mai de succes curente din domeniul relațiilor internaționale, în ultimele decenii iar influența curentului se regăsește în domeniul studiilor politico-militare prin intermediul ”Școlii de la Copenhaga” și abordării comprehensive a

¹⁶² Fred Chernoff, *The Power of International Theory: Reforging the Link to Foreign Policy-Making through Scientific Enquiry*, Routledge, 2005.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 145.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 156.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 156

¹⁶⁶ *Ibidem*, pp. 202-203.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 204.

¹⁶⁸ *Ibidem*, pp. 204-210.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 159-160; 214-216.

securității¹⁷⁰. El își propune să cunoască domeniul prin intermediul ideilor împărtășite, dar adepții săi nu au căzut de-acord asupra argumentelor epistemologice considerate necesare pentru a-și argumenta demersul. Aceștia se împart în două categorii: hermeneuții, pentru care științele sociale sunt radical diferite de cele naturale și realiștii filosofici, care adoptă o poziție monistă.

Ultimele decenii au fost martorii intensificării criticilor la adresa neopozitivismului, în Occident, dar nu numai¹⁷¹. Anii '60-'70 au deschis o perioadă de criză în societățile industriale, iar modelele uniformizatoare de consum și identitate au fost, dacă nu transformate, cel puțin și-au pierdut o mare parte a forței de atracție¹⁷². Informatica și globalizarea au presat statele și companiile industriale clasice.

Științele sociale au fost influențate de aceste modificări, mai ales în condițiile în care promiteau și soluții reformatoare din ce în ce mai eficiente. O parte a contestărilor intelectuale au fost însă influențate de surse clasice ale domeniului, precum Max Weber și Emile Durkheim¹⁷³. Tendințele contextualiste și holiste ale celor doi sociologi au fost integrate de către Anthony Giddens, care a propus o interpretarea în care ideile și resursele interacționează flexibil, nu determinist, iar structura și indivizii sunt reciproc dependente¹⁷⁴.

Versiunea hermeneutică a constructivismului consideră că realitatea socială este o lume a sensurilor definite de actori prin intermediul comportamentelor simbolice. Recuperarea coerentă a reprezentărilor indivizilor și grupurilor este scopul interpretărilor, similar argumentelor

weberiene. Explicațiile exogene și materialiste sunt neconvingătoare, deoarece faptele sunt nesigure și cercetătorii sunt parte a obiectului studiat¹⁷⁵.

Realismul științific este promovat de unul dintre principalii reprezentanți ai constructivismului din domeniul relațiilor internaționale este Alexander Wendt. Pentru acesta, științele naturale și sociale împărtășesc principii epistemologice și ontologice comune precum credința în existența unei realități independente, cea a adevărului drept corespondență și în entități neobservabile¹⁷⁶. Astfel, statele formează o societate, a cărei identitate colectivă îi definește caracteristicile fundamentale: ostilitatea, competiția și amicitia, iar modelul cultural dominant ne ajută să înțelegem prevalența conflictualității sau a atitudinilor pașnice¹⁷⁷.

Deși de obicei constructiviștii sunt mai sceptici față de previziuni și pun mai mult accentul pe context, Wendt a reluat și vechea practică a filosofiei istoriei de a face predicții de anvergură. Cele trei modele culturale sunt, parțial, evoluționiste și, într-o versiune mai nuanțată, ele ne conduc gradual spre crearea unui stat mondial și dispariția războiului¹⁷⁸. Ironic, concluziile autorului sunt similare pozitiviștilor optimiști din secolul XIX.

Hermeneutica a fost tot timpul controversată. Nu este foarte clar dacă analogia fenomenelor sociale cu textualitatea este convingătoare pentru a justifica o alternativă epistemologică sau doar o propunere intelectuală utilă în anumite studii¹⁷⁹. De asemenea, are probleme în cunoașterea contextelor în care nu există un acord tacit asupra sensurilor, ceea ce ar anula o mare parte a relațiilor internaționale, unde avem de-a face cu actori politici proveniți din culturi diferite și cu o eternă controversă teoretică¹⁸⁰.

De cealaltă parte, problema realismului științific, moștenită de la platonism, este că nu putem distinge între entități teoretice existente și iluzii sau principii utile, ca eterul, așa cum am văzut anterior. Conținutul ideologiilor ar trebui să se bucure de aceeași statut ontologic ca merele, ceea ce este problematic și dificil de demonstrat. De asemenea, intră direct

¹⁷⁵ M. Hollis și S. Smith, *op. cit.*; Charles Taylor, „Interpretation and the sciences of man”, *Review of Metaphysics*, nr. 1, 1971, p. 5.

¹⁷⁶ A. Wendt, *op. cit.*, pp. 75-101.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ Alexander Wendt, „Why the World State is Inevitable”, *European Journal of International Relations*, decembrie 2003.

¹⁷⁹ În parte, din cauza cercului hermeneutic. Vezi Ch. Taylor, *op. cit.*, pp. 6-7; Raymond Aron, *Introducere în filosofia istoriei*, Humanitas; 1997, p. 332.

¹⁸⁰ Jacques Derrida, *Despre gramatologie*, Editura Tact, 2009; Michel Foucault, *Nașterea biopoliticii*, Ideea, 2007.

¹⁷⁰ Această secțiune este îndatorată discuțiilor purtate în cadrul Grupului pentru Studii Avansate în Relațiile Internaționale în 2013-2015. Vezi Alexander Wendt, *op. cit.*; Radu-Sebastian Ungureanu, „Extinderea conceptului de securitate”, în Andrei, Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu, (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2008.

¹⁷¹ Tradiționaliștii au criticat pozitivismul deoarece ar ignora complexitatea, iraționalitatea, conflictualitatea și partizanatul tipice comunităților umane. Naturalismul a reușit însă să devină principala abordare epistemologică a științelor sociale, în mare parte datorită promisiunilor legate de utilitatea socială a cercetărilor. Aici intră și încrederea multor adepți ai acestei orientări în capacitatea de prognoză, împărtășită de public și decidenți. Noile versiuni, comportamentalismul, structuralismul sau teoria alegerii raționale erau vulnerabile intelectual în anumite puncte. Tindeau să prezinte imaginea unei lumi aflat în echilibru, în care schimbările erau reglate de legi; erau preferați factorii materiali, mai ușor de controlat, iar istoria și tradițiile jucau un rol secundar. Atunci când erau luate în calcul, opțiunile individuale erau privite dintr-o perspectivă logică și atomistă.

¹⁷² Ronald Inglehart, „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies”, *The American Political Science Review*, decembrie 1971.

¹⁷³ Max Weber, *Economy and Society*, University of Chicago Press, 2013; Emile Durkheim, *Despre sinucidere*, Institutul European, 1993.

¹⁷⁴ Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, University of California Press, 1981, Vol I.

în contradicție cu critica hermeneutică a obiectivismului, riscând fragmentarea.

Ambele versiuni resping empirismul radical și instrumentalismul, dar încearcă să apere o versiune atenuată a raționalismului, ideea adevărului drept coerență. Aici sunt vulnerabile în fața criticii unor versiuni de postmodernism, pentru care sensul este arbitrar, iar coeziunea intelectuală, un produs al unor relații ambigue de putere sociale¹⁸¹. Dacă resping argumentele acestora, se apropie foarte mult de pozitivismul, diferența fiind mai curând ontologică și de precizie.

4.4 Radicalismul epistemologic

Acest set de concepții este compus din idei similare celor promovate de Paul Feyerabend și alți critici ai modernității și neopozitivismului. Principalele influențe filosofice provin de la Marx, Freud și Nietzsche, în principal prin evidențierea relativității și vulnerabilității încrederii în progres, rațiune și autonomia individuală ca elemente decisive ale modernității. În locul lor, contează puterea, inclusiv cu riscul ca toate ideile noastre despre social să nu fie decât iluzii, iar valorile reprezintă un produs al interacțiunilor, fără ca distincția față de fapte să mai reprezinte un element clar al cercetătorilor, cum era la pozitiviști.

Marxismul a influențat masiv studiile prospective, mai curând prin unele elemente ale metodei, decât prin conținutul afirmațiilor sale, care s-a dovedit eronat, până acum. În general, orice teorie care deduce schimbarea socială din modificarea caracteristicilor producției, argument susținut de majoritatea teoriilor despre globalizare, indiferent de orientarea lor normativă, intră aici. Epistemologic, a reprezentat contribuția decisivă la tendința de contextualizare a cercetărilor, îndeosebi prin versiuni moderate, care căutau să împace formele materiale cu ideile¹⁸².

La rândul său, postmodernismul a respins toate marile doctrine, inclusiv pe cele politic radicale, toate fiind doar noi legitimiări ale puterii, în opinia susținătorilor săi. Cunoașterea neutră în disciplinele sociale este dificil de realizat, din cauza unei incoerențe semnificative a grupurilor umane, compuse în cele din urmă, din indivizi diferiți. Fără o formă de legitimare însă, exercițiul puterii ar deveni imposibil; ideile noastre, inclusiv predicțiile având rolul de a genera astfel de relații și a argumenta în favoarea unor forme de organizare tot timpul instabile și supuse schimbării.

¹⁸¹ Michel Foucault, *op. cit.*

¹⁸² De exemplu, Thomas Friedman, *Lexus și măslinul: cum să înțelegem globalizarea*, Editura Fundației Pro, 2001.

În cazul relațiilor internaționale, teoria critică, reprezentată de Robert Cox, a folosit predicția ca argument împotriva neopozitivismului. Pentru el, fiecare teorie are o utilitate, de a sprijini sau identifica alternative față de o anumită ordine politică („problem solving, critical theories”)¹⁸³. Rezultă că prima categorie, identificată cu pozitivismul nu poate anticipa decât tendințe caracteristice sistemului care o condiționează. Deși aparent teoria critică ar trebui, potrivit lui Cox, să identifice viitoruri alternative, nu este clar cum ar face acest lucru, din moment ce a renunțat la pozitivism și nici nu pare a se orienta spre o dialectică uzuală pentru curentul respectiv¹⁸⁴.

Reiese că predicțiile în sensul neopozitivist al termenului sunt imposibile, dar îndeplinesc o funcție socială: de a ne oferi iluzia controlului, într-o lume din ce în ce mai complexă. În absența promisiunilor științelor sociale, modernitatea ar părea mai haotică decât până acum. Marea dificultate a postmodernismului o reprezintă slăbiciunea argumentului relativist: dacă are dreptate, cel puțin o afirmație despre realitatea socială are sens și nu este doar o expresie a puterii¹⁸⁵.

Cu toate acestea, nu toate teoriile care accentuează schimbările radicale corespund clasificării lui Cox. Immanuel Wallerstein a elaborat o concepție structuralistă despre schimbarea socială, care face posibile predicții pe termen mediu și lung¹⁸⁶. Piața mondială și acumularea de capital definesc un sistem social global, caracterizat prin stratificare economică și diviziune politică, în care o succesiune de hegemonii din centru guvernează temporar afacerile internaționale. În viitor, ar trebui să ne așteptăm la declinul puterii Statelor Unite și o intensificare a tensiunilor cu Rusia și China și cu societățile în curs de dezvoltare, aici intrând fenomene precum conflictul din Ucraina, terorismul și migrația.¹⁸⁷

Ambele perspective se confruntă cu multe probleme, chiar dacă au atras atenția multor cercetători, aflați în căutarea unor alternative față de concepții deseori simpliste și excesiv de optimiste. Pe lângă vulnerabilitatea logică de mai sus, ele manifestă o atitudine ambiguă față de posibilitatea verificării raționale a afirmațiilor. Lipsindu-i criterii, este greu

¹⁸³ Robert W. Cox, „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, în Robert W. Cox, Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ Hilary Putnam, *Rațiune, adevăr și istorie*, Editura Tehnică, București, 2005.

¹⁸⁶ Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, Editura Meridiane, București, Vol I-IV, 1993.

¹⁸⁷ Immanuel Wallerstein, „The World We Are Entering, 2000-2050”, în Immanuel Wallerstein, Armand Clesse, *The World We Are Entering*, Dutch University Press, 2002, pp. 11-22.

de stabilit deosebirea dintre o teorie critică și un roman, de exemplu sau dintre narațiunile lui Foucault și cele ale raționaliștilor cărora li se opune.

În același timp, concepțiile radicale epistemologic au adus o contribuție importantă la rafinarea explicațiilor și interpretările din disciplina relațiilor internaționale. Ele au deschis drumul constructivismului, ca alternativă la realism și liberalism. De asemenea, subliniind politizarea și dependența de context, au atras atenția asupra importanței spiritului critic și al epistemologie, chiar și în cazul unui domeniu până atunci destul de refractar la astfel de preocupări.

Pozitivismul a atras numeroase critici, atât în versiunea sa teologică, cât și în cea revizuită. Nu va fi însă constrâns să renunțe la poziția sa centrală din cadrul științelor sociale, deoarece acestea ar dispărea, devenind un fel de filosofie politică. Acest lucru este improbabil datorită condițiilor sociale: perspectiva unei accelerări a ritmului schimbărilor stimulează curiozitatea, iar unele predicții și explicații limitate sunt totuși posibile.

Ciclurile politice reprezintă argumentul anticipativ al conservatorilor epistemologici, de exemplu, ideea lui Morgenthau a repetiției luptelor pentru putere, care ar conduce, în cazul relațiilor internaționale, la modelul echilibrului de putere. Aici se observă diferența față de neopozitiviști: premisele demonstrației nu pot fi elemente inobservabile precum concepțiile filosofice despre natura umană. Este probabil una dintre cele mai importante concepții sociale despre politică, mai ales în ceea ce privește opinia publică și o parte a funcționarilor.

Tradiționalismul rămâne important ca o contrapondere la adresa optimismului excesiv al adeptilor naturalismului, indiferent de versiune. Lectura clasicilor rămâne instructivă și poate arunca o nouă lumină asupra realităților umane. Cu toate acestea, opoziția față de scientism nu este atât de mare cum poate părea parcurgând retorica dezbaterilor, ambele tendințe din cadrul relațiilor internaționale având raționalitatea ca referință a conceptualizărilor.

Cu toate acestea, intră în contradicție cu reprezentarea dominantă a schimbării. Constructivismul nu prezintă aparent această problemă, pornind de la ideea dependenței reciproce dintre indivizi și instituții și a caracterului maleabil al identităților și tendințelor sociale. Cu toate acestea, versiunea principală din domeniul relațiilor internaționale, cel puțin ca prestigiu, teoria holistă a lui Wendt revine la cele mai optimiste idei pozitivistice din secolul XIX referitoare la interpretările holiste și legile istoriei.

Teoria critică este importantă pentru că, într-o disciplină dominantă de etatism și explicații ciclice, a atras atenția asupra unor factori precum elitele, ideologiile și schimbarea structurală. Ea nu poate oferi o imagine mai convingătoare a transformărilor decât o face constructivismul, din același motiv, evidențiat de Popper acum câteva decenii: nu există criterii raționale pentru profeții, doar pentru predicții limitate temporal și ca domeniu. Derivat din marxism, prin intermediul gramscianismului și școlii de la Frankfurt, curentul va păstra probabil un aspect normativ și escatologic, evident în lucrările unui Linklater.

Postmodernismul a împins departe reacțiile împotriva structuralismului decât constructivismul, cu care împărtășește unele critici la adresa neopozitivismului. De pildă, dacă puterea este peste tot și coerența reprezintă doar o iluzie, cum se explică prezența unor ierarhii macro în rândul societăților industriale? Ce trebuie reținut de-aici, este importanța semnelor de întrebare referitoare la locurile comune care ne influențează viața și fac din multe predicții simple prelungiri ale cotidianului.

Nu trebuie să luăm de-a gata o lume în care câteva state și eventual mari companii sau funcționari internaționali definesc majoritatea regulilor jocului. Întotdeauna există un pluralism de tendințe, care se reunesc sau intră în contradicție deseori. În anumite situații, ele pot răbufni și să ne poată lua prin surprindere: chiar și estimările cel mai bine argumentate metodologic trebuie privite cu un anumit scepticism sănătos.

O teorie generală a relațiilor internaționale este improbabil de realizat, cu atât mai mult una la nivelul întregii realități sociale, iar același lucru este valabil și în ceea ce privește epistemologia. Absența unor criterii clare de delimitare nici măcar nu ne permit să distingem între demersuri științifice și speculații cu claritate, dar beneficiem de o mai mare libertate de interpretare. Deși posibile, predicțiile trebuie privite cu o anume distanță critică, ținând cont de vulnerabilitățile fundamentelor lor.

CONCLUZII

Opinia publică este asaltată de predicții și profeții cu un grad mai mare sau mai redus de credibilitate. Studiul de față nu s-a preocupat de rolul social al acestora sau de metodologiile utilizate, decât în mod tangențial. Scopul principal a fost de a trece în revistă principalele curente epistemologice, pentru a investiga dacă ideea controlului realității prin cunoaștere rațională, inclusiv prin predicții, are sau nu un caracter justificat și suficient de general.

Primele limitări vin din caracteristicile generale ale cercetării științifice, evidențiate de epistemologi în ultimul secol, odată cu revoluțiile produse de teoria relativității și mecanica cuantică. Știința nu produce certitudini, cum se credea la începutul modernității, ci oferă o cunoaștere parțială, bazată pe ipoteze, influențată de diverse mode sociale și credințe ale comunității savanților. Caracterul schimbător al explicațiilor înseamnă că predicțiile raționale au un fundament general mai puțin sigur decât pare.

Concluziile tind spre un anume eclecticism epistemologic, care consolidează mai curând caracterul deliberativ al filosofiei științei. Pe de o parte, dorința de a produce criterii stricte de explicare a științei nu a condus la rezultate acceptabile; pe de alta, există un corp de cunoștințe în continuă dezvoltare care ne influențează viața de zi cu zi. Rezultă că poate este necesar să fim mai critici chiar și față de prejudecățile moderniste sau iluministe care ne ghidează comportamentul.

Perspectiva de față pleacă de la premise ontologice relaționale, enunțate de Aristotel, Martha Nussbaum, Raymond Aron, sau Hans Morgenthau¹⁸⁸. Omul este individ și parte a socialului în același timp, ceea ce conduce la o serie de probleme și tensiuni între diferite valori și comportamente promovate. În principal, avem de-a face cu coincidența libertății și necesității, o recurentă problemă a filosofiei, religiei și etici, de unde reiese semnificația unei capacități constrânse de decizie și acțiune.

Limitările respective deschis un al doilea subiect, cel al puterii, care ar trebui să reprezinte principala preocupare a științelor politice, în concordanță cu presupunerile lui Niccolo Machiavelli, Hans Morgenthau, Max Weber și Robert Dahl¹⁸⁹. Scopurile noastre sunt restrânse de natură și mai ales de dorințele, comportamentele și resursele altora, inclusiv de

normele împărtășite de grup. În orice comunitate, vom avea o altă tensiune, între distribuția puterii și tendința spre autonomie a indivizilor.

Libertatea și puterea explică natura imprecisă a explicațiilor, interpretărilor și predicțiilor referitoare la comportamentul social, mai curând decât tinerețea disciplinelor implicate și vulnerabilitățile lor presupuse. Reiese că ar fi preferabil un pluralism epistemologic și metodologic în stilul lui Paul Feyerabend, în special în studiile umaniste, în locul definirii unor criterii clare de demarcație, demers care a produs rezultate modeste. În același timp, realismul de bun simț asigură o corelație minimală dintre fapte și reprezentări, care justifică demersul din punct de vedere rațional.

Astfel, anticipările ar trebui să combine scenariile cu elaborări conceptuale de inspirație pozitivistă, realistă, hermeneutică etc. necesare identificării actorilor, forțelor și tendințelor fundamentale. Imprecizia invocată de Helmer și Rescher este importantă pentru a evita două erori potențiale: prea marea încredere în previziuni și ideologizarea lor, impunere unei false coerențe și a unui dogmatism profetic. Ea acoperă atât gradul de încredere în prognoze și generalitatea lor limitată.

În cele din urmă, aceste anticipări imprecise atribuie un rol major simțului practic. Acesta este, de fapt, principalul mesaj a tradiționalismului și se regăsește la autori aparent diferiți ca Machiavelli, von Clausewitz, Oakeshott sau Chernoff¹⁹⁰. Nu totul se reduce neapărat la intuiție și talent, dar supraestimarea importanței ordinii raționale dintr-un sistem poate duce la incapacitatea de adaptare și la eșecuri politice și militare.

Prezența unei cote mari de imprevizibilitate în societate și îndeosebi în domeniul relațiilor internaționale, pune în evidență importanța flexibilității, descentralizării și inovării ca surse potențiale ale deciziilor eficiente, așa cum argumenta Karl Popper. Nu trebuie să aspirăm la o cunoaștere perfectă, imposibilă chiar și în ceea ce privește științele naturale. În schimb, putem să fim, cel puțin conștienți de claritatea și de unele consecințe al politicilor noastre favorite.

¹⁸⁸ Aristotel, *Politica*, Univers Enciclopedic, 2010; Martha Nussbaum, *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge University Press, 2001; Raymond Aron, *op. cit.*, Hans Morgenthau, *Scientific Man*.

¹⁸⁹ Niccolo Machiavelli, *Principele*, Gramar, 2008; Robert Dahl, *Poliarhiile: participare și opoziție*, Institutul European, 2000.

¹⁹⁰ Carl von Clausewitz, *Despre război*, Editura Militară, București, 1982.

BIBLIOGRAFIE:

1. ***, *Global Trends 2030, Alternative Worlds*, National Intelligence Council, 2012.
2. MEADOWS, Donella H., RANDERS, Jorgen, MEADOWS, Dennis L., *Limits to growth: the 30-year update*, Chelsea Green Publishing, 2004.
3. ANTON, Stan, „Crimea 2014- Between Startegic Shock and Strategic Surprise”, Proceedings. International Scientific Conference Strategies XXI, 25-26 noiembrie 2014.
4. APOSTOL, Pavel, *Viitorul*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
5. ARISTOTEL, *Politica*, Univers Enciclopedic, 2010.
6. ARON, Raymond; *Introducere în filozofia istoriei*, Humanitas, 1997.
7. ATTALI, Jacques, *Scurtă istorie a viitorului*, Polirom, Iași, 2007.
8. AXELROD, Robert, *The Evolution of cooperation*, Basic Books, 2006.
9. BACON, Francis, *Noul organon*, Antet, București, 2010.
10. BAYLIS, John, WIRTZ, James, „Introduction”, în BAYLIS, John, WIRTZ, James, GRAY, Colin S., COHEN, Eliot (coord.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, 2007.
11. BENNETT, Andrew, „The mother of all isms: causal mechanisms and structured pluralism in International Relations Theory”, *European Journal of International Relations*, nr. 19, 2013.
12. BLACKBURN, Simon, *Dicționarul Oxford de filosofie*, Univers Enciclopedic, 1999.
13. BLAINEY, Geoffrey, *The Causes of War*, Free Press, 1988.
14. BHASKAR, Roy, *A realist theory of science*, Routledge, 2008.
15. BOUDON, Raymond, „Acțiunea”, în BOUDON, Raymond, *Tratat de sociologie*, Humanitas, București.
16. BRAUDEL, Fernand, „Istoria și celelalte științe umane”, în BRAUDEL, Fernand, *Scrieri despre istorie*, Editura Comunicare@ro, 2008.
17. BULL, Hedley, „International Theory: The Case for a Classical Approach”, *World Politics*, aprilie 1966.
18. BULL, Hedley, *Societatea anarhică*, Cartier, Chișinău, 2000.
19. CHERNOFF, Fred, *The Power of International Theory. Reforging the link to foreign policy-making through scientific enquiry*, Routledge, 2005.
20. von CLAUSEWITZ, Carl, *Despre război*, Editura Militară, București, 1982.
21. COLLINS, Randall, „Predictions in macrosociology: The case of soviet collapse”, *American Journal of Sociology*, mai 1995.
22. COMTE, Auguste, *Discurs asupra spiritului pozitiv*, Editura Științifică, 1999.
23. COX, Robert W., „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, în COX, Robert W., Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996.
24. CULIANU, Ioan Petru, „Renașterea, reforma și iraționalul”, în *Jocurile minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*, Polirom, Iași, 2002.
25. CURD, Martin; COVER, J. A. (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.
26. DAHL, Robert, *Poliarhiile: participare și opoziție*, Institutul European, 2000.
27. DERRIDA, Jacques, *Despre gramatologie* Tact, Cluj, 2008.
28. DESCARTES, Rene, *Discurs asupra metodei*, Gramar, 2012.
29. DIEBOLD, Francis X., *Elements of Forecasting*, Thompson, Southwestern, 2007.
30. DORAN, Charles, „System Disequilibrium, Foreign Policy Role and Power Cycles: Challenges for Research Design”, *The Journal for Conflict Resolution*, septembrie 1989.
31. DORAN, Charles, „Why Forecasts Fail: The Limits and Potential of Forecasting in International Relations and Economics”, *International Studies Review*, vara 1999.
32. DURKHEIM, Emile, *Diviziunea muncii sociale*, Albatros, 2001.
33. DURKHEIM, Emile, *Despre sinucidere*, Institutul European, 1993.
34. DURKHEIM, Emile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Polirom, Iași, 1995.
35. DUNN, William N., *Analiza politicilor publice. O introducere*, Polirom, Iași, 2010.
36. FEYERABEND, Paul, *Against method*, Verso, 2010.
37. FLONTA, Mircea, „Thomas Kuhn și reorientarea istorică a filosofiei științei”, în KUHN, Thomas, *Structura revoluțiilor științifice*, Humanitas, 2008.
38. Flonta, Mircea, „Studiu introductiv. Filosofia târzie a lui Ludwig Wittgenstein. Dificultăți și provocări”, în WITTGENSTEIN, Ludwig, *Cercetări filosofice*, Humanitas, 2004.
39. FOUCAULT, Michel, *Nașterea bipolarității*, Ideea, 2007.
40. FRIEDMAN, Milton, „The methodology of positive economics”, în FRIEDMAN, Milton, *Essays in positive economics*, University of Chicago Press, 1966.
41. FRIEDMAN, Thomas, *Lexus și măslinul: cum să înțelegem globalizarea*, Editura Fundației Pro, 2001.
42. FUKUYAMA, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, Paideia, București, 1994.
43. GAVRILIU, Leonard, „Pozitivismul, o filosofie definitivă?”, în COMTE, Auguste, *Discurs asupra spiritului pozitiv*, Editura Științifică, 1999.
44. GEERTZ, Clifford, *Interpretarea culturilor*, Tact, Cluj, 2014.
45. GELLER, Daniel S., SINGER, J. David, *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*, Cambridge University Press, 1998.
46. GEORGE, Alexander L., BENNETT, Andrew, *Case Studies and Theory Development*, MIT Press, 2005, ediție ebook.
47. GIBSON, William, *Chrome*, Editura Rao, 1998.
48. GIDDENS, Anthony, *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, University of California Press, 1981, Vol I.
49. GILPIN, Robert, *War and Change in World Politics*, Princeton University Press, 1981.
50. GRIGORAȘ, Răzvan, „The Impact of Unpredictable Events on the Short Term Development of National Security”, *Revista Academiei Forțelor Terestre*, nr. 2, 2015.

51. GRIGORAȘ, Răzvan, „Anticipatory Methods and Techniques Applied in Security Studies”, Proceedings. International Scientific Conference Strategies XXI, 25-26 noiembrie 2014.
52. GUZZINI, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Institutul European, Iași, 2000.
53. HÂNCEAN, Gabriel, *Rețele sociale. Teorie, metodologie și aplicații*, Polirom, Iași, 2014.
54. HEILBRONER, Robert L., *Filosofii lucrurilor pământești. Viețile, epocile și doctrinele marilor economiști*, Humanitas, București 2005.
55. HEMPEL, Carl G., „Two basic types of scientific explanation”, în CURD, Martin; COVER, J. A. (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.
56. HOLLIS, Martin, SMITH, Steve, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford University Press, 1991.
57. HOLLIS, Martin, *Introducere în filosofia științelor sociale*, Trei, București, 2001.
58. HUME, David, *Eseuri politice*, Humanitas, București, 2005; Edmund Burke, *Reflecții asupra Revoluției din Franța*, Nemira, București, 2000
59. Huntington, Samuel P., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Antet, București, 1998.
60. JACKSON, Patrick Thaddeus, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010.
61. INGLEHART, Ronald, „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies”, *The American Political Science Review*, decembrie 1971.
62. De JOUVENEL, Bertrand, *Progresul în om*, Editura Politică, București, 1983.
63. KANT, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, Univers Enciclopedic, 2009.
64. KAPLAN, Robert D., *Anarhia care va veni*, Antet, București, 2002
65. KEOHANE, Robert O., „International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, decembrie 1988.
66. KEOHANE, Robert O., Robert Axelrod, “Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions”, *World Politics*, octombrie 1985.
67. KEOHANE, Robert O., Joseph Nye, *Putere și interdependență*, Polirom, Iași, 2009.
68. KING, Garry, KEOHANE, Robert O., VERBA, Sidney, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000.
69. KUHN, Thomas, *Structura revoluțiilor științifice*, Humanitas, 2008.
70. KUHN, Thomas, „Objectivity, value judgement, theory choice” în CURD, Martin; COVER, J. A. (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.
71. KURZWEIL, Ray, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking, 2005.
72. LAKATOS, Imre, *The methodology of scientific research programmes*, Cambridge University Press, 1978, Vol. I.
73. LAND, Kenneth C., SCHNEIDER, Stephen H., “Forecasting in the social and natural sciences: an overview and analysis of isomorphisms”, în LAND, Kenneth C., SCHNEIDER, Stephen H., (coord.), *Forecasting in the social and natural sciences*, D. Reidel Publishing Company, 1987.
74. MACHIAVELLI, Niccolo, *Principele*, Gramar, 2008.
75. MAIOR, George C., *Incertitudine. Gândire strategică și relații internaționale în secolul XXI*, Rao, București, 2014.
76. MEARSHEIMER, John J., Stephen M. Walt, „Leaving theory behind: why simple theory testing is bad for international relations”, *European Journal of International Relations*, septembrie 2013.
77. MIROIU, Adrian, *Fundamentele politicii*, Polirom, Iași, 2006, vol. I-II.
78. MORGENTHAU, Hans, *Scientific Man versus Power Politics*, University of Chicago Press, 1974.
79. MORGENTHAU, Hans, *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007.
80. MOURITZEN, Hans, „Kenneth Waltz: a critical rationalist between international politics and foreign policy”, în NEUMANN, Iver B., WAEVER, Ole, *The Future of International Relations, Masters in the Making*, Routledge, 1997.
81. McMULLIN, Ernan, „Rationality and paradigm change in science”, în CURD, Martin; COVER, J. A. (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.
82. MUSGRAVE, Alan, „Realism versus constructive empiricism”, în CURD, Martin; COVER, J. A. (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.
83. NAISBITT, John *Megatendințe. Zece noi direcții care schimbă lumea*, Editura Politică, București, 1989.
84. NORTH, Douglass, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, 1990.
85. NUSSBAUM, Martha, *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge University Press, 2001
86. OAKESHOTT, Michael, *Raționalismul în politică*, All, București, 1995.
87. OLSON, Mancur, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, f.l., 2002.
88. OLSON, Mancur, ZECKHAUSER, Richard, “An Economic Theory of Alliances”, *The Review of Economics and Statistics*, august 1966.
89. Ilie Părvu, *Introducere în epistemologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
90. POPPER, Karl R., *Mizeria istoricismului*, All, București, 1996.
91. POPPER, Karl R., *Logica cercetării*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1981.
92. POPPER, Karl R., *Filosofie socială și filosofia științei*, Editura Trei, 2000.
93. POPPER, Karl R., *Conjecturi și infirmări*, Editura Trei, București, 2001.
94. POPPER, Karl R., *Societatea deschisă și dușmanii săi*, Humanitas, București, vol. I-II, 2005.
94. PORTES, Alejandro, „On grand surprises and modest certainties: Comment on Kuran, Collins and Tilly”, *American Journal of Sociology*, mai 1995 .
95. PUTNAM, Hilary, *Rațiune, adevăr și istorie*, Editura Tehnică, București, 2005.

96. SOLCAN, Mihail-Radu, „Fals cuvânt înainte”, în Karl R. Popper, *Mizeria istoricismului*, All, București, 1996.
97. SECRIERU, Stanislav, *Rusia după imperiu*, Institutul European, 2008.
98. SPENCER, Herbert, *Individul împotriva statului*, Antet, 2000.
99. TAYLOR, Charles, „Interpretation and the sciences of man”, *Review of Metaphysics*, nr. 1, 1971
100. TOFFLER, Alvin, *Șocol viitorului*, Editura Politică, București, 1973
101. TOULMIN, Stephen, *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity*, The University of Chicago Press, 1992.
102. UNGUREANU, Radu-Sebastian, „Extinderea conceptului de securitate”, în MIROIU, Andrei, UNGUREANU, Radu-Sebastian, (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2008.
103. VASQUEZ, John A., „Paradigma realistă și programele de cercetare”, în ELMAN, Colin, VASQUEZ, John A., *Realismul și balanța de putere*, Polirom, Iași, 2012.
104. WAEVER, Ole, “Figures of International Thought: Introducing persons instead of paradigms”, în NEUMANN, Iver B., WAEVER, Ole, *The Future of International Relations, Masters in the Making*, Routledge, 1997.
105. WALLERSTEIN, Immanuel, *Sistemul mondial modern*, Editura Meridiane, București, Vol I-IV, 1993.
106. WALLERSTEIN, Immanuel, „The World We Are Entering, 2000-2050”, în WALLERSTEIN, Immanuel, Clesse, Armand, *The World We Are Entering*, Dutch University Press, 2002.
107. WALTZ, Kenneth N., *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2001
108. WALTZ, Kenneth N., *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
109. Max Weber, *Teorie și metodă în științele culturii*, Polirom, Iași, 2001.
110. Max Weber, *Economy and Society*, University of California Press, 2013.
111. WENDT, Alexander, *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011.
112. WENDT, Alexander, „Why the World State is Inevitable”, *European Journal of International Relations*, decembrie 2003.
113. WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophus*, Humanitas, București, 2001.
114. WITTGENSTEIN, Ludwig, *Cercetări filosofice*, Humanitas, 2004.
115. ZODIAN, Mihai, „Conservatorismul”, în Mihaela Miroiu (coord.), *Ideologii politice actuale. Semnificații, evoluții și impact*, Polirom, Iași, 2013.
116. ZODIAN, Mihai, „Waltzian neorealism and the pragmatism of politics”, *Strategic Impact*, nr. 4, 2013.

Redactor: Daniela Răpan
Coperta: Elena Pleșanu

Lucrarea conține 64 de pagini.

Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate
Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
Tel.: +41.021.319.56.49
Fax: +41.021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <http://cssas.unap.ro>